

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

59053

39

DAVORIN TRSTENJAK.
SLAVENI.

151 of 150

~K~

Handwritten scribbles and faint lines, possibly representing a signature or a series of connected loops.

192A⁴

66

66

192

275

274

M

202

4

M

KNJIŽNICA ZA MLADEŽ.

IZDAJE

HRVATSKI PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNI ZBOR.

KNJIGA XXXIX.

U ZAGREBU.

KNJIGOTISKARA C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK)

1900.

794
11.

66

794
11

SLAVENI.

ZA MLADEŽ

NAPISAO

DAVORIN TRSTENJAK.

U ZAGREBU.

NAKLADOM HRV. PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA

1900.

+ 59053

59053

Q 760 / 1957

F3C

U V O D.

Svakomu je svoje najmilije.

Narod. posl.

I.

Milo je čestitu čovjeku kad čuje, da su mu otac i mati bili vazda pošteni, dobri i valjani ljudi. Veće, draže i svetije baštine nema na ovom svijetu, nego li su vrline, krjepostan život i dobra djela naših roditelja.

Lijepo je i čovjeku drâgo, kad baštini od oca i matere na pošten način stečena imanja i drugih zemaljskih dobara, ali je kud i kamo dičnije, ljepše i sretnije, kad baštini od svojih roditelja vječna nebeska dobra i uspomene, što ih slavi nebo i zemlja, i kojima se sam dobri Bog najviše raduje.

Potrebam nam je kruh zemaljski, ali čovjek ne živi samo o kruhu. Za pravi, časni i dostojni ljudski život hoće se i hljeba nebeskoga, a to su dobra djela. To je najveće blago, što ga roditelji mogu ostaviti djeci svojoj. To je najljepša spomen i zadužbina, što je čovjek može ostaviti poslije smrti svoje.

† Ako su i roditelji siromasi, pa ako i stanuju u priprostoju kolibi, ako su im i ruke žuljave, a kruh im težak i crn: oni mogu biti ipak naša dika i najsvetija uspomena, ako su samo dobri i pošteni ljudi. Veće dike na svijetu nema, nego li je ljudska dobrota i poštenje. To je najljepši obiteljski grb siromaku i bogatašu. Sretan je čovjek, kad se može radovati dobrim djelima svojih milih i dragih; ali osim najbližnjega roda rođene majke imamo još drugih rođaka i drugu majku. Ta je mati naša draga, lijepa i slavna hrvatska domovina, a najbliži rođaci — hrvatski narod.

Majci Hrvatskoj posvetiti nam je sav svoj život. Za tu majku nam je živjeti i umrijeti. Ona nam je sveta kao naša rođena majka. Ona je majka svih naših majka, i starija od naše majke. Sve darove, sve dobre sklonosti primile su naše majke od svoje majke Hrvatske. Hrvatski jezik, ta svetinja naša, baština je stare nam majke Hrvatske. Njezinom se slavom dičimo, njezin plemeniti grb i njezina zastava miliji su nam od svega. To su svetinje naše hrvatske obitelji. Do života te naše porodice stoji i život svakoga nas. Njezina slava — naša je slava, njezina budućnost — naša je budućnost.

Ali osim toliko dragih majka i junačkoga hrvatskoga roda imamo još i slavne braće. Mi smo grana velikoga plemena, koje broji preko sto milijuna duša i kojemu sunce nikad ne zapada.

Kako nam je drago slušati o dobrim djelima svoje majke i svoga oca, tako će nam biti zaista mило spominjati i djela starih Slavena. Ta će nam djela razblažiti dušu, slavenska će nam svijest ojačati, slavenski će naš ponos porasti, pa ćemo biti napredniji i bolji, a po tom i sretniji. Sve je to od prijeke potrebe za naš narodni i ljudski život. Toliko smo se daleko razišli i toliko je već

davno, što smo živjeli na jednom ognjištu, što smo govorili jednim jezikom i ljubili jednu majku domovinu, da se već i slabo poznamo. No kad se okrijepimo dobrim djelima starih Slavena, koja su našem srcu najbliža, a našem umu najrazumljivija, onda će se nad nama raskriliti jedan duh, našu će dušu obuzeti jedna ljubav, ljubav bratska. Veselit ćemo se, što smo djeca toliko slavnoga i dobroga pradjeda, koji svojim dobrim srcem služi kao uzor ne samo svojim potomcima, nego i časnomu romanskomu i germanskomu plemenu. U to ime pomagao nam Bog!

II.

Sva ljudska plemena, ako i jesu danas toliko različna, potječu od jednoga praoca. Svi su ljudi dakle braća po svom prvom zemaljskom i nebeskom ocu. Svjema nam je Azija kolijevka i prva domovina. Ljudi se tad pomakoše u plodne ravnice, neki u brda, neki na sjever, neki na topli jug, neki uz sjeverna mora, neki uz rijeke, neki u krasne krajeve, neki u jednolične, neki opet kuda se moglo i znalo. Jedna braća istoga jezika, iste vjere, istih običaja, a nalik jedan na drugoga kao jaje jajetu, promjenjivahu se malo po malo prama svojim različnim prilikama. Da se čovjek i danas prilagođuje prema svojim prilikama, u kojima živi, to vidimo svaki čas. Gledajte samo dva rođena brata, koji su u djetinstvu na krilu svoje matere bili posve jednaki! Jedan odraste kod kuće i osta kod pluga, drugi ode rano u školu. Prvi živi od djetinstva teško, hrani se kukavno i velik je patnik. Drugi je mnogo učio, druguje s pametnim ljudima, živi bolje, a radi prema svojim silama. Prvi je ostario kao ratar u siromašnu kraju, a drugi kao učenjak u veliku gradu.

Kolika li je razlika među ta dva brata! Kolika razlika u hodu, držanju, licu, a kolika tek u mišljenju! Ne samo da podneblje, zemlja, hrana, okolica i t. d. utječu tako samo na čovjeka, nego i na životinje i biljke. Promatrajte konja, koji ima sve, što mu treba. Gledajte kukuruz na dobroj, gnojnoj i dobro urađenoj zemlji, pa onaj na pustoj i nikako uzoranoj žutulji! — No vratimo se k čovjeku, da vidimo djecu, koja se hrane pustom i slabom hranom: korunom, voćem i zelenjem. Kako li se razlikuju od djece, koja su lijepo obla, jedra i rumena lica, jer se hrane mlijekom, sirom, mesom.

III.

Slaveni su član velike arijske obitelji. Njihov je jezik u vrlo uskoj svezi s litavskim, a obadva s njemačkim; njemački s keltskim, keltski s latinskim, latinski s grčkim, grčki s indijskim, a indijski s eranskim. Slaveni je jezik grana istoga stabla i korijena, kojega je i njemački i ostali spomenuti jezici. Pa kako smo srodni po jeziku, tako smo i po krvi, ali naši najbliži rodaci po krvi, mlijeku, jeziku, po duhu i ljubavi jesu slavni Slaveni. Nekad govorahu naši pređi jednim jezikom, koji se različito promijenio, no mi se Slaveni danas ipak bolje i lakše razumijemo, nego li sami Nijemci među sobom.

Slaveni su se pomicali na zapad, pa im je prado-movina u današnjoj srednjoj evropskoj Rusiji. Slaveni bijahu u davnini pastiri, kao što svi prosvijetljeni narodi, ali se dobro zna, da su Slaveni davno prije Isusa Hrista napustili pastirstvo, pa se dali na ratarstvo, a narod, koji se bavi ratarstvom, koji uzgaja domaće životinje, kao i bilje, zaista je već jaka karika u lancu

kulturnih naroda. Kad su Slaveni bili nekulturan narod, to se i ne zna.

Kad nije bilo više dovoljno divlje hrane, morali su ljudi da rade i da sebi sami hranu proizvode. Nitko nije radio u početku drage volje, nego na silu. Rad bijaše neobrazovanu, divljemu čovjeku neugodan i prava pokora. Komu je još i danas rad tolika nevolja, taj nije kulturan čovjek. Do danas se u kulturnih naroda volja za rad razvila toliko, da je mnogima rad potreba, pa uživaju kad rade. Takovih radnika ima među rata-rima, obrtnicima, učenjacima i umjetnicima. Sve je to pravi i prekrasni uspjeh ne časovita, nego duga i preduga nastojanja oko što veće prosvjete. Budući da su se Slaveni već od davnine rado bavili poljodjelstvom, budući da im je taj rad bio sreća i božji blagoslov, to je dokaz, da su već davno prionuli uz kulturu ili prosvjetu, da su postali doskora uljuđen ili civilizovan narod.

Slaveni življahu u plodnim i krasnim zemljama; marljivo ih obrađivahu, a zemlja im je radala krasnim i obilnim plodom. Ti su plodovi veselili meku slavensku dušu. Berba tih plodova bijaše pravo narodno slavlje. Slaveni su u davnini, — kao i danas, — razdragana srca brali i kupili plodove svoga truda. Tom prilikom su se častili, veselo radili, pjevali i igrali. Sav se slavenski narod veselio sa cijelom rasplamćenom i razdraganom dušom. Bilo mu je milo, što je marljivo radio i što se toliko trudio. I tako je sticao sve više volje za rad. Svega je to pobuđivalo, da još više radi. I ono oduševljenje u berbi i žetvi, i sva ona vesela osjećanja plemenila su njegovu dušu.

Već u pradavnini bavili su se naši časni predci ratarstvom, stočarstvom, voćarstvom i pčelarstvom, i to većom voljom i u većoj mjeri nego li stari Germani. Njegovahu raž, pšenicu, ječam, zob, proso, repu, leću

grašak, bob, mak, konoplju, lan, luk, češanj i hmelj. Slaveni su mnogo prije plemenili i cijepili voćke, nego Germani. Poznavali su jabuku, krušku, trešnju, šljivu i orah. Poznavali su sol i sir, a meso su pekli na ražnju.

Pčelari su redovito ljudi dobra srca. I to nam daje pravo, da kažemo da su Sloveni bili već u davnini ljudi dobra srca. Oni nemaju ružne riječi za pčelinju smrt, nego kažu, da njihove miljenice umiru.

Stari Slaveni štovahu lipu kao sveto drvo. Lipa ne donosi velike i praktične koristi, ali je ona krasno i mekano drvo. a prava ju je divota gledati, kad na žarkom ljetnom suncu sva procvate i sva zamiriše božanstvenim mirisom, i kad na njoj veselo i blaženo zuji nebrojeno mnoštvo pčelica. To je u živoj prirodi jedan od naj-nježnijih, najmilovidnijih, upravo pjesničkih prizora, u kom se zuj pčela čuje kao tiha i sveta molitva blaženih pravednika u raju. Pogled na takov prizor pitomi, plemeni i razblažuje čovjeka. I on je razblažio zanosnu dušu slavensku, te je ona podigla lipu u svetište svojih idejala. Nijesu li Slaveni već od davnine bili narod plemenita, nježna i tanka osjećanja, kakva može biti samo u pitoma i kulturna naroda? Jesu jamačno! Plemenila i pitomila im je njihovu čud sveta lipa, cvjetno i mirisavo proljeće, blago ljeto i rodna jesen. Zemlje imadahu dosta, pa im nije bilo nužde, da se otimaju i svađaju oko nje. S toga nije bilo toliko uzroka ni svađi ni zavisti.

Slaveni naseliše se tihim i mirnim načinom u krasnim i plodnim zemljama umjerenoga pojasa, gdje nema groznih prirodnih pojava, koji svojim strahotama odviše zastrašuju čovjeka. U tim su krajevima prirodni pojavi blagi i krasni, a zemlja plodna. Ni preduga zima, ni prevelika vrućina nije previše smetala čovjeku u radu, koji je toliko znamenit po kulturni razvoj. Slaven je od davnine

živio u krasnoj i slobodnoj prirodi, ali ne kao skitalica. On se sljubio sa svojom majkom zemljom; on je ljubio goru i dol, hladnu vodu i zelenu travu, s kojima je pjevajući toliko milo razgovarao. On voli svoju stoku. Kravicu zove sirotinjskom majkom, a kad uz volića ide iznemogao od rada, bodri ga umorna milo i drago: hajde, drago, hajde! Tako je priroda blago utjecala na ćud slavensku.

Poljodjelstvo je temelj svoj ljudskoj prosvjeti. Poljodjelstvu učili su se od Slavena njihovi susjedi, pa su se po njihovu uzoru stalno naselili. Poljodjelstvom ne samo što su se odgajali Slaveni, nego ih je ono spasilo od propasti. Poljodjelstvo ih je priteglo na stanovitu zemlju, na stalno prebivalište, na njihovu dragu domovinu, koju čovjek to više ljubi, što više u njoj živi i što je njegov život više ovisan o njoj. Da su Slaveni bili u starini na kom nižem stupnju prosvjete, da su bili n. p. lovci ili pastiri, kad su ih toliki osvajači i neprijatelji sa svih strana napadali, razbijali i pristiskali, oni bi se bili raspršili i utopili u moru tuđinaca. Ali njihova stalna domovina, njihova zemlja hraniteljka sakupljala ih je na svoje materinske grudi. Tako Slaveni mogu kazati, da im je domovina ne samo majka, nego i spasiteljica njihove narodnosti.

Mnogi pisci spominju, da su Sloveni u svojoj povijesti pokazali malo sposobnosti, da osnivaju države. Nijemci pak hoće, da su Slaveni zato nekakva niža rasa. No baš ta njihova mala sposobnost diče stare Slavene i diže ih visoko nad Nijemci. Velikih država u starini nije podigao mir, blaga ćud, ljubav bližnjega i sloboda, nego u prvom redu rat i sila, što Nijemci zovu junaštvom. Tu je bila sila preča od prava. Silom se u stara vremena provaljivalo u tuđe zemlje, otimalo, robilo i po-

tlačivalo. Tko se za taj posao bolje pripremio i uređio, veći je bio «junak.»

Slaveni su golubinje ćudi. Dobrostitivost je jedna od glavnih biljega u slavenskom značaju. Ona se guši u ratoborna naroda, koji otima tuđe, kao i u onoga, u koga vlada industrijalna utakmica i međusobna borba na život. Posve je prirodno, da se u takvoj prilici ne žale slabiji, da se ne pazi na malene. U jagmi gleda svaki, kako će što više ujagmiti, a ne pazi ni na koga, jer zna, da će inače ostati kratkih rukava. Takve su prilike povoljne za razvoj zavisti i sebičnosti, a ne za ljubav spram slabijih i nemoćnih, kojima treba najviše tuđe pomoći.

Slaveni življahu u davnini, kako smo vidjeli, u takvim prilikama, da se u njih moglo razviti osjećanje prema drugima, naročito dobrostitivost. Život i sve njihovo uređenje bilo je obiteljsko, imovina zadružna, a pravih siromaka nije ni bilo. Svaki je imao u zadruzi sve, što je trebao za život. Među Slavenima nije bilo tatova. Slavenska žitnica nije poznala ni ključa ni brave. Sav slavenski imetak bio je otvoren. Starješina je bio najposobniji čovjek, a svjema ravnopravan. Dakle nije moglo biti zavisti, jagme, krađe i otimanja. To bijaše pravi ljudski život!

Od davnine bijaše prirodna glava slavenskoj obitelji otac, a po njegovoj smrti najposobniji član porodice, što ga je odabrala porodica sama. Kad se pak obitelj razgranila, bijaše joj starješina onaj, u koga je pleme imalo najviše povjerenja. Ti starješine srasli su se reći bi sa svojim narodom, jer ih je s njim vezala narodna slavenska prosvjeta. Slaveni življahu među sobom kao braća. Njihovi starješine bijahu samo prvi među jednakima, a ne silnici nad bespravnom svjetinom.

Ropstva Slaveni nijesu trpjeli. I s onima, štu su ih u ratu zarobili, postupali su mnogo čovječnije, nego što je to bivalo u ono doba kod drugih naroda. Njihovi zarobljenici nijesu bili osuđeni na vječnu robiju, nego su se nakon nekoga vremena mogli vratiti u domovinu, a mogli su ostati među njima kao slobodni ljudi i prijatelji. Nije li to prekrasno! Nije li to upravo kršćanski? Stari Slaveni bijahu čudoredan narod. Svi priznaju, da su se slavenske žene odlikovale svojom vjernošću i drugim vrlinama. Ove su svoju ljubav i vjernost posvećivale i smrću svojom, kad im je muž umr'o. Stari su Slaveni cijenili prijateljstvo i bili su vazda vanredno gostoljubivi. Putnika su u svakoj kući prijazno dočekali, lijepo ga počastili i otpratili ga do prvoga sela, da mu se ne bi na putu što zla dogodilo. Tko se utekao u slavensku kuću, pa bio tko mu drago, bio je zaštićen od svakoga progona. Tko bi putniku zatvorio vrata, smatrali bi ga nepoštenim i opakim čovjekom, a slobodno je bilo svakomu, da mu zapali kuću. Žena je bila ravna mužu, a mogla je biti i starješinom. I to je opet velik dokaz stare slavenske uljudbe.

Slaveni su s velikim poštovanjem susretali starce. Bolesnike i siromake su najprijaznije njegovali i potpomagali. Zapravo među njima nije ni bilo čovjeka bez imetka, a siromah je bio samo onaj, koje ga su radi zloće isključili iz društva. Nije li to najzdraviji temelj prave kulture? Nije li u tom riječ i duh Isusa Hrista? Nijesu li naši stari Slaveni u tom duhu bili već kršćani, kad kršćanstva još nije ni bilo?

Kakova je bila slavjenska prosvjeta u domovini, dok Slaveni nijesu poznavali još kršćanske vjere, svjedoče nam i slavenski bogovi. Bogove su naročito stari narodi stvarali prama svomu mišljenju i osjećaju. Gdje

je priroda svojim strašnim pojavima užasno zastrašivala čovjeka, tamo su bili bogovi užasne nagrde i prava strašila.

Kako je rečeno, Slaveni življahu u lijepoj božjoj prirodi, s kojom su vazda drugovali i osjećali, i koja je mnogo utjecala na njihovo mišljenje i osjećanje. Posve je dakle prirodno, što su obožavali prirodu. Priroda je djelo i dokaz najvećega savršenstva božjega. Kao što dijete prije počinje ljubiti svoju dobru majku nego domovinu, kao što je dječja ljubav prema majci temeljni oblik ljubavi domovine, tako je obožavanje prirode starih Slavena u razvoju vjere temeljni oblik, koji se prirodno i lako razvio i preobrazio u današnji najviši kršćanski oblik. Budući da se vjerski oblik starih Slavena lako i brzo preobrazio u najviši kršćanski oblik, to je svjedočanstvo, da je vjera naših Slavena stajala vrlo visoko, a to je opet dokaz krasne kulture naših praotaca. ↙

Imali šta u prirodi kasnijeg, veličanstvenijeg i božanstvenijega, nego li je sunce, njegov ishod i zapad? Kolikom dobrotom ono utječe na sav naš život! Nije li ono izvor svemu organskomu životu? Nije li i vatra puna pojezije? Nije li ona kao kakav sjajni duh, koji se ukazuje iz mrtve stvari, pa titra, buktu, grije i svjetli, i onda opet iščezne kao duh? Te dvije ljepote i dobrote obožavao je naš pradjed, kao što ih slave i na svoj način obožavaju pjesnici i umjetnici, kao i svi ljudi srca najprosvjetljenijih naroda. I naš čovjek, kad je sam u šumi, naloži vatru, da ima druga. Sunce i vatra bijahu sinovi najvišega boga Svaroga. Po svhaćanju južnih Slavena bijaše mjesec brat suncu i vatri, a Danica njihova sestra. Slaven je gledao svoje bogove na nebesima. On je držao, da su to prava bića, koja misle i osjećaju, od kojih su jedni dobri, a drugi zli. Prve je zvao Bog, druge

Bes. Oba ova nazora lako su se združila s kršćanskim mišljenjem, pa tako je na staro mjesto krivoga Boga došao pravi Bog, a na mjesto Besa — davao. Slavenska duša bila je već davno prije Isusa Hrista pripravljena za kršćanstvo u najvećoj mjeri. Slavensko bogočašće bijaše odraz dobre, čiste i u pravom duhu pobožne slavenske duše. Dobra slavenska duša lako se prilagodila na bolje, te prešla na kršćanstvo. Nove kršćanske svetkovine, osobito one svetaca, pale su na slavenske blagdane. Crkve dizali su ondje, gdje je prije bio slavenski bog ili sveto drvo. Tako je Slaven svojim starim putem dolazio na svoja stara božja mjesta, da se klanja i moli Bogu kao kršćanin. Zidine staroga hrama pretvorio je Slaven u kršćansku crkvu. Svarog bio je bog, otac i gospodar svih bogova, stvoritelj neba i zemlje, svjetla i topline, bljeska i groma. Njemu su Slaveni iskazivali najveće časti. Budući da je staro slavensko mišljenje o bogu, stvoritelju neba i zemlje, dosta nalik na kršćansko mišljenje o Bogu ocu, to su oni lako prešli a kršćanstvo.

Svaki narod cijeni sama sebe i najmilije mu je svoje. To je tako usađeno u prirodi ljudskoj. Da svi ljudi svoju pamet na pazar iznesu, svaki bi opet svoju kupio. Što svaki narod drži do sebe, to je lijepo i potrebno za njegov opstanak. Ali ima tu nešto ružna. To je stara baština iz ljudske pradobe, iz dobe divljaštva, a posve je protivno našim moralnim načelima. Davno je već, kako nas je Isus Hrist učio, da je naš bližnji svaki čovjek, pa da nam valja i neprijatelja ljubiti; ali oni stari osjećaji, kojima se ta nauka protivi, vladaju još uvijek narodima. To je upravo dokaz, da treba još mnogo uzgoja, mnogo duševne obrazovanosti, dok se stari osjećaji kulturnih naroda prilagode čistim moralnim načelima, krš-

ćanskomu duhu. Ako je koji narod habriji, jači, veći, sposobniji za rad i stvaranje, ako je svijestan svojih vrlina: to se u njemu rađa prijezir slabijega i lošijega, susjeda. To jo ružno, to nije ljudski. To ne dolikuje prosvijetljenu čovjeku ni narodu. Isus je uvijek stajao na strani siromakâ, nevoljnikâ i patnikâ.

Po svojoj pitomoj naravi Slaveni ne bijahu ratoboran narod, nego vrlo miroljubivi i prirodni ljudi bez zlobe i lukavštine. Nijesu bili dakle osvajači i otimači, nego ljudi pitomi, ljudi skloni mirnu životu i mirno uživahu plodove svoga rada. Bilo im je najviše do toga, da kao dobri i poštteni ljudi žive mirno i slobodno u svome i o svojoj mucu. Nijesu htjeli, da budu tuđe sluge, niti im je bilo do toga, da komu gospodare i zapovijedaju. Nastojahu samo, da uzdrže i obrane svoje. U borbi za svoje muke, za svoju domovinu i svoje sirotinje bijahu pravi junaci. Svoje domovine nijesu nikomu oteli krvavim mačem, nego je prisvojiše mirnim i poštenim načinom. Voljeli su krčiti šume, nego da navaljuju na tuđa obrađena polja. Preko granice svoje domovine nijesu nigda izlazili, da plijene i haraju. Njihova istorija nigdje se ne hvali, da je svojim «slavnim» oružjem osvojila tuđe zemlje. Slaveni su dizali bedeme i obrane, služili se lukom, mačem i kopljem, vojska im je bila dobro uređena, ali ne u nepoštenu i nečovječnu svrhu, nego samo na svoju obranu, ili da pomognu komu u nevolji. Zato vojsku nijesu nazivali vojskom, nego branom, koja je samo branila svoje ili tuđe. I ime varoš postalo je od riječi varvati, t. j. čuvati. Slaveni su se naime skupljali u gradove, da se mogu lakše čuvati i braniti od neprijateljâ. Isti Nijemci tražili su g. 1073. pomoć u Slavenâ.

Slaveni bijahu veliki prijatelji slobode. Ako i ne bijahu po svojoj prirodi ratoborni, ljubav za slobodu

podavala im je u ratu velike hrabrosti i ustrajnosti, a po tom pribavljavala i slavu. Ljubav za slobodu toliko ih je oduševljavala u ratu, da su se borili kao lavovi, te voljeli umrijeti, nego živjeti u ropstvu. Za slobodu i za druge svetinje polazile su i žene u rat i borile se junčki. Tako Slaveni imadahu i slavni^h žena. Dobro su poznate: Olga u Rusâ, Libuša u Čehâ, Vanda u Poljakâ, Tuga i Vuga u Hrvatâ.

U slavenskoj povjesti ima uz najsvjetlija mjesta i vrlo crnih, ali ni ta nam ne služe na sramotu, nego spominju našu nesreću i žalost, strašnu krivicu, koju nam učiniše naročito Nijemci svojim silovitim ponjemčivanjem i drugim nepravidama. Još u jedanaestom stoljeću stanovali su Slaveni mnogo dalje na zapadu i sjeveru nego danas, sve do rijeke Ina i izvora Drave. Gornja i donja Austrija na jugu Dunava bila je slavenska. Oko Lienca, u Kalserskoj dolini, u Teffereggenu i u Hochpusterthalu živi i danas slavenski tip, živi slavenska duša bez svoga jezika. Slaveni uhvatiše trajan i jak korijen i u onim zemljama, koje su danas njemačke. Po lapski Slaveni svi su ponjemčeni. Sami Nijemci priznaju, da ih je bilo teško uništiti.

Što se nije Slavenima dalo u povjesti ono dostojno mjesto, što ga zaslužiše i što ga uhvatiše sebi njima srodni narodi u Evropi, uzrokom je slavensko veliko miroljubje i njihova lijepa čednost. Slavenima su škodili Huni, Avari, Mongoli, a poslije Turci, Nijemci i drugi. Među grabilicama teško li je golubu! Čovječni Nijemac Herder veli, da Slaveni nijesu težili za tim, da nad kim vladaju, nego im je bilo najviše do toga, da mogu mirno živjeti u svojoj zemlji. Pa baš zato su se na njima ljuto ogriješili mnogi narodi, ponajviše oni njemačkoga stabla. Tako veli Nijemac.

Slaveni su natkrilili svojim pitomim osjećajem sve narode. Oni rodiše najveće apostole mira i ljubavi, a god. 1898. na sreću svega svijeta donosi bijeli slavenski golub maslinovu grančicu svjema narodima. Ruski car Nikola II. sazva sastanak, da se s naroda skine najstrašniji teret, najveća zapreka razvoju ljubavi bližnjega, napretka i narodnoga blagostanja. Nikola II. radi svom plemenitom dušom svojom, da mir između narodâ ne bude djelo straha, nego djelo sporazumka i ljubavi, djelo, koje počiva na pravu i pravici.

Slaveni bijahu od vjeka najdobročudniji i najmiroljubiviji narod na svijetu, a evo i sad hoće, da na koncu devetnaestoga vijeka oslobode narode od najstrašnije more, koja ih pritiskuje, pa da ih uvedu u novi vijek, u vijek ljubavi, vijek prava, vijek čovječnosti.

Najviša ljudska prosvjeta očituje se spram slabijih, nemoćnih u opće u ljubavi bližnjega. Što je ljubav bližnjega, naročito dobrostivost, u koga naroda razvijenija, to ona više svijeta obuhvaća, i to je njegova moralna kultura na višem stupnju. A u tom se baš nalazi najveća vrijednost ljudska. Što je u koga veća civilizacija ili uljudba, to življe osjeća svetost života, slobode i vlasništva. To je osjećanje pak u Slavenâ već davno krasno razvijeno, pa ne znamo, imali mu u svijetu premca.

Slaveni su jedini od svijetu velikih naroda, koji nemaju svoje kolonijalne politike, svojih kolonija ili naseobina među slabijim i siromašnijim plemenima. U tom je Englez kao najindustrialniji narod u svijetu sve nadmašio. On ima najviše modernoga roblja. On šalje među one jadnike svoje misijonare, za tim agente, sjedne im na vrat, pa ih siše, zatire ih, a kad oni hoće da ga se otresu, šalje topove. Pa još se hvali, da im nosi svjetlo vjere i prosvjetu, hvali se, da im je učitelj

i dobrotvor. Takova grijeha nijesu Slaveni nikad osjetili na svojoj duši.

Slavensku dušu krasno nam je prikazao slavni češki pjesnik Kollar u svojoj pjesmi o raju. On veli, da na nebu u visinama kraljuje velika božica, majka Slava. Ona sjedi na zlatnom prijestolju i zove k sebi svoju djecu. Nad prijestoljem širi svoju sjenu lipa, Slavenima sveto drvo, a po lišću joj lijeću pčele. To su duše onih Slavena, koji još nijesu sišli na zemlju.

Stari Slaveni bijahu narod tanka i nježna osjećanja, ljudi upravo pjesničke duše. O kako je krasno proljeće, kad nestane magla i tmastih oblčina, kad svjetlo pobjeđuje tminu, kad sva priroda oživi, kad sve procvate i sve propjeva, kad sve miriše i sve diše mladim životom! To je najuzvišeniji slavospijev Bogu stvoritelju. Krasno proljeće uzbuđivalo je pjesničku slavensku dušu, te su razdragani Slaveni svetkovali i slavili pobjedu svjetla nad tmninom, slavili su proljeće i žrtvovali žrtve Vesni, božici vedra vremena, božici proljeća. Usred ljeta, kad se sunce ukazuje u svem svojem sjaju i snazi, slavili su Slaveni god sunca i ognja. Njima su u čast po brežuljcima i gorama palili kresove. Sav daleki slavenski kraj bio je rasvijetljen. Krasan je to bio prizor.

Slaveni mislili su o prirodi vrlo krasno. Slavenska legenda priča, da je čovjek postao od kaplje znoja, što je pala Bogu sa čela. Ta kaplja znoja, od koje tobože posta čovjek, kazuje nam, da je čovjeku raditi i truditi se, ako hoće da živi ljudskim životom.

Slovačka pak legenda veli: Isus i sv. Petar puto vahu preko polja. Bilo je podne i vrlo vruće. Isusu padahu kaplje znoja sa čela. Sv. Petar mišljaše, da bi šteta bila, da se kaplje izgube. Tad Isus svaku kap znoja pretvori u pčelu, i tako postadoše pčele.

Ruska legenda kazuje nam, kako je neki kralj imao kćer neiskazane ljepote, imenom Krupenička. Ali jednoć provale bijesni Tataři u Rusiju, uhvate Krupeničku i odvedu je sa sobom u sužanjstvo. Stara gatalica nađe je u ropstvu, gdje teško radi. Da je oslobodi, pretvori je u pšenično zrno i turi ga u džep. Na putu reče Krupenička svojoj spasiateljici: »Učinit ćeš mi veliku ljubav, ako me oslobodiš teške rabote i ropstva. Iskaži mi još poslednju ljubav. Kad stigneš u svetu Rusiju, sahrani me u zemlju!« — Starica učini po želji kraljevine, i odmah proklica zrnice i naraste vlat pšenice sa sedamdeset i sedam zrnaca. Podignu se vjetrovi sa sve četiri strane svijeta i raznesu sedamdeset i sedam zrnaca na sedamdeset i sedam polja. Od onoga vremena razmnoži se pšenica u svetoj Rusiji.

I ako te priče nijesu istinite, na njima se vidi, da ih je stvorila nježna, krasna i pjesnička duša. Takovih priča ima u Slavena sva sila. Taj se stari biser broji među najljepše stare dragocjenosti, što ih je stvorila pjesnička duša.

Stara naša poslovice veli: «Tko pjeva, zlo ne misli». A tko zlo ne misli, dobar je čovjek. Nigdje se pak nježna i dobra slavenska duša ne očituje toliko, koliko u pjesmi. I to opet svjedoči, da su Slaveni bili dobre i plemenite duše, duše pune uzvišenih pjesničkih osjećaja. Poznato je, kako indoevropski narodi očituju svi svojim načinom svoje osjećaje i ono, što ih oduševljava. Ind pokazuje to ogromnim gradnjama svojih hramova, Perzijanac u svojim svetim knjigama, Egipćanin u piramidama, obeliscima i tajinstvenim labirintima, Grk u božanstvenim kipovima, Roman u čarobnim slikama, German u ugodnoj glazbi, a Slaveni su svoju dušu i ćud pretočili u svoje priče, čuvstvene pjesme i popijevke. Sve, što u onih naroda živi u spomenutim djelima, to živi u Slavena buj-

nim životom u njihovim pjesmama i pjevanju. Slavenske su pjesme zrcalo lijepe slavenske duše.

Prva molitva slavenska bila je pjesma. Slaveni su palili goveda i ovce, i tako pjevajući prikazivali žrtve svojim bogovima. Zakoni bijahu Slavenima sveti, a da su ih lakše zampamtili, slagali bi ih u pjesme.

Šafařík veli, gdje ima slavenska žena, da je tamo i pjesma. Kuća i dvor, brdo i dolina, livada i šuma, vrt i vinograd, sve ozvanja njezinom pjesmom.

Prirodne poezije nema ni u koga evropskoga naroda u takvu osjećaju, čistoći, srdačnosti i čuvstvenoj toplini toliko, koliko u slavenskoga. Narodne su naše pjesme naše najdragocjenije blago. Da nemamo ništa drugoga, s njima bismo mogli stupiti pred lice božje, da mu dademo račun o primljenim darovima. Slaveni dali su u najnovije doba svijetu najvećih pjevača i pjevačica.

Ne samo da su se stari Slaveni bavili poljodjelstvom, stočarstvom i drugim gospodarstvom, nego su bili i dobri obrtnici i trgovci. Obrt je sin naučio od oca, te su se cijele zadruge bavile stanovitim obrtom. Tako su u nekoj zadrugi bili sami kovači, u nekoj sami lončari i t. d. Slaveni bijahu od davnine na glasu kožari i tkalci, pa i danas se nigdje ne izrađuje toliko i tako dobra platna, kao među Slavenima. Strani trgovci nijesu Slavenima prodavali svoje robe za novac, nego su je zamjenjivali za platno. Zato neki misle, da je riječ «platiti» i «plaćati» postala od riječi platno. Gotove su obrtnine Slaveni vozili na sve strane, pa ih prodavali. U najvećim slavenskim gradovima najviše se razvio obrt i trgovina. Slaveni trgovahu i sa stranim zemljama.

Stari Slaveni bijahu visoki i kršni ljudi, bistre glave i dobra srca. Zemlje im bijahu plodne i krasne, kojima teku mnoge velike rijeke i vežu ih s Crnim i Baltijskim

morem. Osim toga bijahu Slaveni dobri tesari, te su gradili dobre lađe i bili vješti brodari. Sve je to potpomagalo trgovinu, obrt, poljodjelstvo i dizalo narodno blagostanje i prosvjetu.

Najstariji slavenski gradovi bili su trgovački. U njima je bilo velikih i krasnih hramova i bogatih dokaza krasno razvijene prosvjete.

Jedno veliko zlo, pored tolikih odličnih slavenskih vrlina, vuče se od davnine kroz sav slavenski život, pa ga nije na žalost nestalo još ni danas — a to je njihova rascjepkanost. Da nije toga zla, pravo govoreći te nesreće, Slaveni bi danas bili prvi i najjači na svijetu, no na sreću ta nesreća ne služi nam toliko na sramotu, koliko na štetu.

Slaveni su ljubili slobodu. Svaka kuća, svaka općina htjela je, da živi slobodno. Koliko je bilo plemenâ, toliko je bilo i županâ, a svaki je župan htio, da bude sam gospodar u svojoj župi, pa se nije htio nikomu pokoriti. Svaka župa bila je svoja i kao posebna i slobodna državnica, te se razvijala po svojoj miloj volji. Sve bi to bilo krasno, da nije urodilo velikim zlom. Tako su bili stari Slaveni raskomadani na premnogo malih plemena različnim imenima. Među njima nije bilo nikakva jedinstva, nego ih je vezao samo isti jezik, ista vjera i isti običaji. Kamo sreće, da su se sva slavenska plemena sjedinila u jednu državu! Kamo sreće, da su se Slaveni smatrali jednom velikom i znamenitom porodicom, koju ujedinjuje ne samo jezik, običaji, krv i majčino mlijeko, nego i ljubav i duh i državno uređenje! Da su svi narodi bili miroljubivi i onako blage i ljudske ćudi, kao Slaveni, Slaveni bi dobro prošli; ali oko njih življahu narodi, kojima se htjelo tuđe muke, pa su sjedinjenim silama udarali na tuđe.

Istom za seobe naroda, kad im je pretila veća opasnost od tuđih naroda, udružilo se više rodova, te su jednoga od župana izabrali velikim županom ili knezom, komu su se za vrijeme rata pokoravali svi župani. Čim je pak nastao mir i prestala opasnost, svaki je župan htio, da bude svoj, da nema nikoga nad sobom, te je tako nestalo državnog i duševnoga jedinstva. To je stara rana, koja se još ni danas nije zamladila, a nije nas ni dozvala pameti. Ujedinije se Nijemci i Talijani, a mi se Slaveni ni duševno ne ujedinišmo. Mi još nikako ne pojмимо, da bi za nas svakoga bolje bilo, da smo složni, da se pomažemo i da stojimo jedan za sve, a svi za jednoga. Mjesto da se svako slavensko pleme smatra živom granom jakoga slavenskoga stabla, svaka ta grana hoće da je posebnim stablom.

Kad budemo svi proniknuti plemenskom svojom ljubavlju, slogom i duhom jedinstva; kad budemo vidjeli, da je za nas najkorisnije, da je naša sreća, naša slava, naš napredak i naša budućnost baš u tom, da nas svaki nešto od svojih probitaka žrtvuje za svoje opće dobro: onda će doći dan našega preporoda, onda ćemo biti u istinu jaki i veliki. Ali ne jaki ni veliki, da rušimo čije svetinje, da otmamo tuđe, da tlačimo i izrabljujemo slabije, da odnarođujemo bilo koga, nego da ne damo nikomu svoje, da branimo istinu i svačije pravo, da štitiimo slabe, a dižemo pale.

Slaveni su po svojoj blagoj čudi pozvani, da budu apostoli mira među narodima. Doći će vrijeme, kad budu svi narodi braća. No najprije treba da se pobrate slavenska braća. Treba svi da radimo, kako bi se zagrlila ona braća, što ih je razbratila neprijateljska ruka, da joj služe. Sudbina nas je raskomadala, da nas tako oslabi. Razidosmo se na sjever i jug, istok i zapad. Slabo smo

marili jedan za drugoga, pa se i slabo poznajemo. To je naša nesreća! Dužnost nam je, da se upoznamo sa svojim slavnim predima, s vrlinama svojih praotaca. Otvorimo oči! Rasplamtimo svoju slavensku svijest i svoj slavenski ponos! Učimo, mila mladeži, slavenske jezike i prigrlimo sve, što je najljepše u slavenskoj književnosti. Duh naš slavenski neka uđe u nas.

Povjest je učiteljica života. Ako hoćemo, da nam bude naša slavenska povjest učiteljicom, treba da je pravo shvatimo. Budemo li vidjeli svoju staru ranu te tražili svoju sreću u bratstvu, slozi, ljubavi i duševnom jedinstvu, naša će nam povjest biti učiteljicom najkrasnije i najdostojnije budućnosti. Na našoj zastavi budućnosti ne će biti ni lava, ni orla, nego anđeo mira s maslinovom grančicom.

Seoba slavenskih naroda.

Različni njemački narodi digoše se oružjem i velikom snagom, da mačem i ognjem osvoje tako sebi novu domovinu. Iza Nijemaca ostalo je zapuštenih i malo ne praznih zemalja. U te prazne zemlje stali su se Slaveni mirnim i poštenim načinom seliti malo po malo.

Polapski Slaveni se počеше lagano seliti prema jugu i zapadu. Već za vrijeme rimskoga cara Marka Aurelija stali su se micati njemački rodovi među rijekom Odrom i Vislom, a Goti i druga njima srodna plemena ostaviše prema koncu drugoga stoljeća svoju staru domovinu uz Baltičko more i među Odrom i Vislom. U te ostavljene i prazne zemlje naseliše se miroljubivi slavenski narodi. Kad se Nijemci iseliše iz zemalja među Odrom i Labom, pređu Slaveni i Odru i nasele se sve do rijeke Labe. Više od sto godina trebali su Slaveni, dok se pružiše do Labe. Zna se samo to, da oko polovice šestoga stoljeća nije bilo među Labom i Odrom ni traga njemačkomu narodu. Tako su polapski Slaveni od god. 200. do god. 550. zauzeli zemlje među Vislom i Labom; zatim predoše i Labu i pružiše se sve do rijeke Sale.

Nova domovina polapskih Slavena pružila se najzad na sjeveru do Baltičkoga mora, na istoku dijelila ju je rijeka Odra i Bobra od Poljaka, na jugu razlučivale su je gore Krkonoše i Rudogorje od Čeha, a na zapadu međašila je uz rijeku Salu i Labu s njemačkom državom. Osim ovih zemalja naseliše polapski Slaveni još volinsko, ransko i femersko ostrvo. Pleme Drevljana nastanilo se okraj Labe u hanoveranskom Lünenburgu, gdje se još u sedamnaestom stoljeću čuo slavenski govor, dok se nijesu na žalost oko godine 1800. gotovo ponijemčili, te se za nas Slavena na žalost za vijeke izgubili.

Polapski Slaveni dijeliše se u tri glavna plemena: na Srbe u današnjoj Lužici u Saskoj i Pruskoj, na Bodrice u današnjoj Meklenburškoj i u Holštajnu, i na Lutice ili Velete.

Življe počeli su se Slaveni gibati tek u petom stoljeću, kad se po smrti strašnoga Atila raspala hunska država. Dvije godine prije svoje smrti prođe silni kralj Atila u Galiju i udari na zapadne Gote i Rimljane. S njim podoše među ostalima i Markomani iz današnje Češke, ali se ne vratiše. Tad braća Česi ostave ravna polja za Tatrana i presele se u prekrasne markomanske zemlje, koje ostaše malo ne bez stanovnikâ. Daskora dođoše za Česima Moravci i Slovaci, pa se nastaniše uza braću svoju u Moravskoj i u sjevernoj Ugarskoj, gdje je također bilo onda mnogo prazne zemlje.

Već prije toga i to u trećem stoljeću stali su se Slaveni micati iz današnje Rusije prema jugu u staru Daciju ili sadanju Moldavsku, Vlašku, Erdelj i južnu Ugarsku. Prema koncu petoga stoljeća sva je sjeverna strana doljnoga Dunava bila slavenska. Domala pređu pojedini slavenski rodovi i Dunav, gdje je ostalo nakon dugih ratova mnogo opustošene i prazne zemlje. Osim

toga je blago južno podneblje mamilo naše djedove na jug. Prve mirne naseobine s ove strane Dunava nastale su već u petom stoljeću i to u sjeverozapadnoj strani današnje Bugarske. Odavle je priprost slavenski dječak u kožuhu otišao u Carigrad, gdje se sve više i više odlikovao i najzad postao carem, a to bijaše car Justin I. Po njegovoj smrti (527.) naslijedi ga sinovac mu Upravda ili Justinijan Veliki, naslavniji car bizantinski,

Na južnu stranu Dunava selili su se Slaveni lagano i bez svake osnove cijeloga šestoga i do polovice sedmog stoljeća. Dok su se Slaveni doseljivali u zemlje s ove strane Balkanskih gora, Bizantinci im nijesu nimalo smetali, jer su te zemlje i onako bile opustošene. Ne samo to, nego su Slaveni Bizanticima dobro došli, jer su bili mirni, dobri, a i hrabri ljudi. Tako su bili Slaveni obrana bizantinskomu carstvu na sjeveru proti svakomu neprijatelju. Ali kad Slaveni predoše Balkanske gore i počеше se pomicati dalje prema jugu, podiže se sve bizantinsko carstvo na nje, ali prekasno. Tako su se Slaveni lagano ugnijezdili u sadanjoj sjevernoj Bugarskoj, Trakiji i Macedoniji. Pojedini slavenski rodovi naseliše se i po Albaniji, Tesaliji, pa sve do Peloponeškoga poluotoka. Slaveni su se u tim zemljama toliko umnožili, da ih je još u desetom stoljeću bilo više nego Grka. Činilo se, kao da će oni sav Balkanski poluotok poslaveniti, pa da će nestati grčkoga jezika. Ti Slaveni dođoše ponajviše iz sjeveroistočne Rusije, od Ilmenskoga jezera, gdje Slaveni bijahu najznamenitije pleme. To ime sačuvali su i u novoj svojoj domovini, a doskora su bizantinski pisci sve slavenske narode nazivali Slavenima.

Da nijesu bile te naseobine rastresene među Grcima, da su se Slaveni selili onamo u velikoj množini, da je među njima bilo više jedinstva i da su se udružili

u jednu državu pod jednim knezom, kamo sreće! Bila bi to krasna, velika i jaka država na Balkanu, bili bismo mi balkanski Slaveni danas velevlast. Ali Slaveni nijesu išli za osvajanjem, nije im bilo do toga, da budu čiji gospodari. To je vrlo lijepo. To pokazuje njihovu plemenitu ćud, ali nije bilo pametno, što se nijesu ujedinili i tako pojačali, te pripravili za svaku moguću obranu. Naša je stara rana, što svaki hoće da kuha u svom lončiću. Zato nam i jest čorba tako tanka.

Slavena je bilo na balkanskom poluotoku mnogo, bili su valjani i habri, a ipak ih je u mnogim krajevima bizantinskoga carstva nestalo među grčkim stanovnicima, jer među njima nije bilo jedinstva. Podunavski Slaveni patili su mnogo od divljih i strašnih Avara, jer su i oni bili pocjepani. Avari su se ugnijezdili u drugoj polovici šestoga stoljeća u sadanjoj Ugarskoj, odakle su daleko oko sebe punih dvije sto godina grozno pustošili. Najviše su trpjeli od njih Slaveni, jer su se Avari među njima naselili. Na žalost ni ta velika nevolja nije ujedinila Slavenâ u jaku državu, koja bi lako utjerala Avare u kozji rog. Nego avarska sila prisili neke Slavene, da se sele u sigurnije krajeve. Tako se najprije Slovenci nasele u sadanju Austriju, Štajersku, Kranjsku, Korušku, Primorje i čak Tirolsku. Dostkora za Slovencima nasele se Hrvati i Srbi u današnju svoju krasnu domovinu.

Slaveni se nijesu prestali seliti prema jugozapadu. Kako je avarska sila od god. 600 počela slabiti, selili su se Slaveni sve više. Budući da nijesu imali nikad mira, nego su se vazda morali boriti proti krvožednomu neprijatelju, uvežbale se u ratovanje i ratoborniji duh uđe u nje, pa okrenu na Avare. Oslobode se tih krvopija svojih, pa udare većom silom na oslabljeno bizantinsko carstvo, te mu uzmu Dalmaciju i druge krajeve zapadne Ilirije,

gdje nađu više slavenskih rodova, koji su se ondje već prije bili naselili. S tima se udruže u jaku državu, koju prozvaše hrvatskom po Hrvatima, koji su bili u svom novom savezu i ujedinjenju najmoćnije i najznamenitije pleme, kao što je ono bilo i nekad u staroj svojoj domovini za Tatrama.

Najznamenitije je to, što su Hrvati od g. 600. do 640. udružili i ujedinili slavenske rodove u jaku državu. To, koliko je mudro, tolika je sreća po Hrvate.

Uz Hrvate malo ne u isto vrijeme utemelje i Srbi svoju državu uz južnu obalu donjega Dunava.

Hrvati i Srbi dva su najbliža slavenska naroda. Oni su kao dva brata blizanca tako jedan na drugoga nalik, da se ne može jedan od drugoga razlikovati. Njih su dva već u svojoj staroj domovini za Tatrama obitavali jedan uz drugoga, kao dva velika i moćna plemena. Pa ipak se ne ujediniše ni u svojoj novoj domovini! Veća prosvjeta i žalosno iskustvo ujedinit će nas jamačno u duhu i ljubavi, što će nam biti ne samo na diku, nego i u najveću korist. Naši neprijatelji bojahu se odavna naše sloge i bratstva, pa su nastojali, da nas zavade i razbrate. Mi smo se na žalost dali i više puta zaslijepiti. Danas otvaramo nešto bolje oči, a među nama javljaju se apostoli naše sloge i našega bratstva. Ako su nas lukavi neprijatelji lako zavađali, valjda će nas naši rođeni i najbolji prijatelji već doskora sljubiti.

Hrvati.

Hrvatski narod snalazile su redom kroz mnoga i mnoga stoljeća silne i strašne bure i nepogode. Kroz vijekove borio se junački hrvatski narod na život i smrt proti mnogim i groznim neprijateljima. Hrvatski narod nije velik. Mnogo je većih naroda posve nestalo, ali hrvatski narod živi još danas i raduje se svojoj slavnoj prošlosti. Otkad se Hrvatska proglasila kraljevinom god. 925., nije ta kraljevina kroz tisuću godina ni za jedan čas prestala biti kraljevinom. Hrvatska je kraljevina i danas najstarija kraljevina hapsburške monarkije.

Maleni, slabiji i manje prosvijetljeni narodi lako propadaju uz jake i prosvijetljene svoje susjede, ali Hrvata nije zatrla ni velika rimska kultura. Što je god german-skih pukova došlo u pokrajine starorimskoga carstva, svi se odnarođiše i pretvoriše u Rome, te postaše Talijani, Španjolci, Portugalci i Francuzi; ali Hrvate nije mogla odnarođiti jaka rimska kultura. Ne samo to, nego su Hrvati pohrvatili dosta rimskoga žiteljstva u dalmatinskim gradovima. U polovici trinaestoga stoljeća — piše Klaić — moradoše Mlečani silom rastjerati hrvatsko žiteljstvo

grada Zadra na sve strane, te napuniti grad novim naseljenicima iz srca Italije, kojima zabraniše ženiti se Hrvatima, da se ne pohrvate. Ali ni to ne zaustavi Hrvate. Jedva bijaše iza toga prošlo sto godina, Mlečani su god. 1346. pozivali Zadrane u latinskom i hrvatskom jeziku, da ostanu vjerni svojoj općini. Tako se zgodilo, da su se primorski gradovi Dubrovnik, Špljet i Trogir baš u ono vrijeme, kad se iz susjedne Italije na sve strane širila prosvjeta književnoga i umjetničkoga preporoda, posve pohrvatali.

Ni kršćanska vjera, koja je toliko uzvišena i snažna, nije Hrvatima izbrisala narodnoga biljega. «Opća crkva rimska, kojoj su Hrvati vazda bili najodaniji sinovi, morala je ustrajnosti hrvatskoj popustiti, te Hrvatima dozvoliti, što nikomu nije prije ni poslije učinila. U Moravana, Čeha, Slovenaca nestalo je traga slavenskoj riječi u službi Božjoj, jedini Hrvati od slavenskih naroda rimskoga zakona održali su do danas divnu baštinu svetih apostola Ćirila i Metodija! No koliko je borbe trebalo, kolike ustrajnosti i žilavosti kroz vijekove, dok je napokon god. 1248. papa Inocentije IV. posvetio Hrvatima njihovo neosporivo pravo, da slave Boga u crkvi slavenskim jezikom!»

Hrvatski se narod kroz stoljeća junački borio s Mlečanima i Bizantincima, sa Saracenima i Mongolima, s Turcima i drugima. Hrvatski je narod uporno branio svoju narodnost, svoju domovinu, svoju vjeru i sve svoje narodne svetinje. On je svoju dragu domovinu natopio i posvetio svojom krvlju; zato mu je ona toliko sveta i draga. Hrvatski narod u skrajnoj svojoj bijedi nije nikada očajao. Uzdao se u svoju snagu i pravdu Božju. U borbi s Turcima za krst časni i slobodu zlatnu zadivio je svijet svojim junaštvom, pa ga radi toga i prozvaše predzidom

kršćanstva. U borbi s Turcima proživio je hrvatski narod svoj junački vijek.

Hrvatski je narod kroz stoljeća pokazivao svoju vanrednu žilavost, svoju neslomivu otpornu i životnu snagu. On je zasvjedočio, da je sposoban za život i da ga čeka lijepa budućnost. Tako nam je hrvatska povjest ne samo učiteljica, nego i tješiteljica.

Hrvatski narod danas teži za svojim ujedinjenjem. On teži i za duševnim jedinstvom slavenske braće. On radi i oko toga, da mu prosvjeta, sav narodni život, umjetnost i njegovo mišljenje sačuva slavenski biljeg. O Bože, oče naš, čuvaj, habri i blagoslovi slavni hrvatski narod u tom nastojanju!

Dolazak Hrvata u današnju Hrvatsku.

U današnjoj Hrvatskoj vladali su prije dolaska Hrvata Rimljani, najmoćniji i najznamenitiji narod staroga vijeka. Oni su svagdje nastojali, da podignu sreću i blagostanje među narodima. Današnju Hrvatsku preoteli su Rimljani Ilirima. U njoj su gradili mnoge gradove i krasne ceste. U tim gradovima je obrt i trgovina tako procvatala, da je u njoj bilo trgovaca iz Azije, Afrike i iz cijeloga rimskoga carstva. Ti najznamenitiji gradovi bili su: Salona (Solin), Siscia (Sisak) i Sirmium (Mitrovica).

Hrvati došli su u svoju današnju domovinu u više mahova i to od četvrtoga pa do prve polovice sedmoga stoljeća poslije Hrista. Hrvati dođoše ovamo iz Velike

ili Bijele Hrvatske, a to je zemlja, što je ležala Karpatina na sjevero-istoku. Nastaniše se u Dalmaciji i uz obale Jadranskoga mora, pa napučiše sve krajeve, u kojima i danas živu. Hrvatska plemena dođoše najzad ovamo za vlade istočnorimskoga cara Heraklija god. 610—641.

U svojoj novoj domovini borili su se Hrvati žestoko proti Avarima. Avari bili su divlji i ratoborni azijski narod, koji je prodr'o ovamo. Nakon mnogih ljutih bojeva Hrvati su strašne Avare junački savladali.

Domalo se Hrvatska raspala na posavsku i dalmatinsku Hrvatsku. Posavska Hrvatska pružila se među Savom i Dravom. Svoj hrvatskoj državi bile su onda ove međe: na jugu rijeka Bojana, na istoku Drina i Sava, na sjeveru Dunav i Drava, a na zapadu rijeka Raša u Istri i Jadransko more. Dalmatinska i posavska Hrvatska nijesu bile na žalost ujedinjene, nego posve neodvisne jedna od druge, te je svaka imala svoga posebnoga kneza i velikoga župana. Prijestolnica dalmatinske Hrvatske bila je u početku u Bihaću (među Spljetom i Trogirom), poslije u Belgradu blizu Zadra, dok su knezovi posavske Hrvatske stolovali u Sisku. Oba kneza življahu u bratskoj ljubavi i slozi, dok se nije tko treći upleo među nje i zavadio ih. Kao što u opće slavenske države, tako je i Hrvatska bila podijeljena na županije, a svaka je imala svoga župana. Tek u desetom vijeku sjediniše se dalmatinska i posavska Hrvatska u jednu državu pod žezlom Tomislava, prvoga kralja hrvatskoga.

Krštenje Hrvata.

Prvi i najznamenitiji događaj u sadanjoj hrvatskoj domovini bijaše to, što su Hrvati primili kršćansku vjeru. Već godine 604. poslao je papa Ivan VI. pobožnoga opata Martina u Dalmaciju, da tješi ondješnje stare latinske stanovnike, koji su ratu mnogo trpjeli, a da i Hrvate pokrsti. Ali Martin nije znao hrvatskoga jezika, pa je slabo uspijevao, te je pokrstio samo gdje kojega Hrvata. Više je sreće imao solinski ili spljetski biskup Ivan, kojega je rimski papa poslao iz Ravene u Dalmaciju. Najznamenitiji dalmatinski grad prije dolaska Hrvata bio je Solin, gdje je sjedio dalmatinski biskup. Taj su grad Hrvati u boju posve razorili. Danas se vide od staroslavne Salone (Solina) još ogromne razvaline u blizini sela Solina. Stanovnici, Latinjani, koji su bili kršćani, te koji ostaše živi, pobjegoše u ogromnu palaču, što ju je sagradio rimski car Dioklecijan koja dva sata od Solina. Tu je sad nastao novi grad Spljet. Hram boga Jupitra posvetiše i pretvoriše u crkvu Matere božje i izruče je biskupu Ivanu. Iz Spljeta je Hrvatima sad zasjalo svjetlo kršćanske vjere. Biskup Ivan mnogo se trudio, da po Dalmaciji raširi kršćansku vjeru. On je svuda dizao crkve, posvećivao svećenike, a i biskupe. Tako su se od g. 642.—668. pokrstili svi dalmatinski Hrvati.

Teže je kazati, kad su posavski Hrvati primili kršćansku vjeru. Spljetski sveštenici bili su im daleko. Među susjedne Slovence donosili su kršćansku vjeru blagovjesnici oglejski. Oni su valjda zalazili i među posavske Hrvate. No i sveta braća Ćiril i Metodije utjecali su na posavske Hrvate, pa ih zato Hrvati i toliko slave.

Borbe s Francima.

Kako su se Hrvati poslije umirili i uredili u svojoj novoj domovini, ne kazuje nam povjest preko sto godina ništa o njima. Zna se samo, da su se onda u Hrvatâ lijepo razvijale sve strane gospodarstva, i da se sve više dizalo narodno blagostanje. Po ravnicama su Hrvati marljivo obrađivali polja, kao nekad u staroj svojoj domovini za Tatrâma. Po brežuljcima, naročito po toplim primorskim krajevima, sadili su vinovu lozu i uljiku, te dobivali mnogo dobra vina i ulja. Bavili su se također obrtom, trgovinom i brodarstvom. Hrvati su u onom miru u svemu lijepo napredovali.

Burna i strašna su vremena nastala u Hrvatskoj, kad je u Njemačkoj vladao veliki osvajač Karlo Veliki. On je godine 778. pokorio sve Slovence pod svoju vlast, a napokon savlada i Avare pomoću Hrvata sve do Drave i Dunava. Tako Hrvati postashe najbliži susjedi franačke ili njemačke države, a tko je imao Nijemca za susjeda, nije se mogao dobru nadati. Da Hrvati lakše obrane svoju zlatnu slobodu i državnu neodvisnost, sjediniše se u veće saveze, te su posavski Hrvati imali svoga vrhovnoga kneza, a dalmatinski opet svoga. Kamo sreće, da je bila sva Hrvatska ujedinjena!

Car Karlo veliki pošalje vojsku u Hrvatsku, kojoj bijaše na čelu hrabri furlanski markgrof Erih. Godine 779. dođe Erih pod Trsat, da zauzme onu znamenitu tvrđavu. Hrvati su žestoko i složno udarali na neprijatelja, rušili i bacali s brda kamenje i tako pobili mnogo neprijatelja. Sam hrabri, kruti i nemilosrdni Erih zaglavi ondje. Poraz franačke vojske i smrt oružju vještoga Eriha pod Trsatom silno se kosnu Franaka. Patrijarka oglejski Pavle zabugari u smrt Erihovu, premda sveštenik i kršćanin, prokune zemlju, gdje je Erih poginuo. No goropadni Nijemci nijesu mirovali. Odmah godine 800. udari Erihov

nasljednik Kodolah na Hrvate još većom silom. Hrvati su se vazda junački borili, ali su napokon stali malaksati, i padoše pod franački jaram. Ostali su im njihovi knezovi, župani i sva njihova sloboda, no plaćali su samo danak. Njemački grofovi pazili su u Hrvatskoj, da ne bi buknuo ustanak. Obilazili bi sa svojim vojnicima Hrvatsku, haračili i vladali se kao najveći divljaci. Toliko su Nijemci bili bijesni i mahnuti, da su sitnu djecu materama iz naručja trgali, ubijali i bacali psima za hranu. Oni su mirne hrvatske seljake vezali o stablo i za zabavu bacali u nje oštre strjelice. Furlanski su se grofovi miješali u sve hrvatske poslove, a u Srijemu su osnovali cijela sela njemačkih naseljenika. Narod još danas zove srijemsku goru Fruškom gorom, t. j. Franačkom gorom. U ono su doba Hrvati Franka zvali Frug. Miroljubivi Hrvati trpjeli su neko vrijeme sve krivice, a pošto su Nijemci bili sve objesniji i gori, uhvati ih pravedan gnjev. Braća Hrvati i Slovenci odluče složno udariti na zajedničkoga neprijatelja.

Onda je u dalmatinskoj ili bijeloj Hrvatskoj vladao knez Borna, a u posavskoj Hrvatskoj i to u gradu Sisku knez Ljudevit. Oba bijahu dobri junaci i vrsne vojvode, ali svaki je htio da zavlada svjema Hrvatima. To zamijetiše franačka gospoda, pa su nastojala, ne bi li što više omrazili i zavadili knezove Bornu i Ljudevita. Sad bi radili u prilog Borni, ma da je i kriv bio, sad bi opet učinili krivicu Ljudevitu, pa bio on prav i čist kao sunce. Od male iskre raspiri se strašan požar, a od male nesloge strašna mržnja, kad je božja duša za vremena ne utrne. Tako se zavadise dva po Bogu, materi i jeziku rođena brata, dvije lijepe, nesretne i nesjedinjene zemlje hrvatske na štetu svega hrvatskoga naroda, a u korist lukavu i prevejanu tuđinu.

Godine 814. umr'o je car Karlo Veliki, a naslijedio ga sin Ljudevit Pobožni. Hrvati su se tužili radi franač

koga nasilja caru Ljudevitu, ali sve uzalud, jer je on sve vjerovao svojim namjesnicima, a nimalo Hrvatima. Knez Ljudevit vidje, da nema druge, nego da valja mačem osloboditi narod. Ljudevitu dođu u pomoć Slovenci i Timočani oko rijeke Timoka (u današnjoj Srbiji). Tako se okupiše pod Ljudevitovom zastavom svi Slaveni od izvora Drave, Save i Soče, sve onamo do utoka Timoka i Dunava. Samo bijelohrvatski knez Borna ne htjede ni čuti o tome, da bi Ljudevitu pomogao, nego se crni izdajica združio s Francima, s kletim neprljateljima Hrvata i svih Slavena. Ljudevitova se vojska hrabro borila i junački suzbila Franke. Izdajica Borna udario je na Hrvate s južne strane. Sve to nije neprijatelju pomoglo. Franci su poharali hrvatska polja i popalili hrvatska sela, ali junačkih Hrvata ne mogoše pokoriti.

Sve do god. 821. ne mogoše Franci slomiti hrvatske sile. Hrvati su junački suzbijali četiri godine navale od devet franačkih vojska. Ali kraj groznih i tolikih borba hrvatska je morala smalaksati. Kad je car franački god. 822. opet poslao vojsku na Hrvate, Ljudevit je očajao o spasu Hrvatske, ostavio Sisak i pobjegao u Bosnu i Srbiju, pa onda u Dalmaciju, gdje ga dade župan Ljudemišl, ujak Bornin, u potaji ubiti. Ugnjeteni Hrvati morali su slušati okrutne gospodare, što su im ih kruti Nijemci naturivali ne samo u posavskoj, nego i u dalmatinskoj Hrvatskoj. Bilo je zlo.

Godine 827. dignu se posavski i dalmatinski Hrvati na svoje tlačitelje i pomalo se oslobodiše teškoga jarma. Kad su Madžari (899). osvojili zemlje do Drave i Mure, zavladao su dalmatinski knezovi svom Hrvatskom. Koliko li radosti i slave!

Neki vladari hrvatske krvi.

Trpimir. (850–865.) Za kneza Trpimira hrvatska se država lijepo podigla. Pružala se od Jadranskoga mora, pa sve do Dunava. Imala je veliku vojsku, naime sto hiljada pješaka i šezdeset hiljada konjanika, a na moru sto i osamdeset većih i manjih brodova. I opća obrazovanost se lijepo razvijala, jer su Hrvati općili s Latinjanima, koji življahu u nekim dalmatinskim gradovima i na ostrvima. Neki su se pak Hrvati stalno naselili među Latinjane, gdje su i obavljali znamenite gradske službe, što svjedoči, da su Hrvati već onda bili obrazovani i ugledni ljudi. No prijateljstvo među Hrvatima i Latinjanima opet se razvrglo, pa su Latinjani zamolili pomoć u Mlečana, i tako se Hrvati i Mlečani zarate. Ti ratovi nijesu dugo prestali. Dok je Trpimir bio knezom nije se nitko usudio, da uznemiruje Hrvate. Tako je bilo iza njegova sina i nasljednika Krešimira I.

Trpimir je već imao svoju palaču i dvore u Bihaću (na moru), a bio je okružen županima i dvorskim časnicima poput zapadnih i evropskih vladara. I to svjedoči, da je Hrvatska u prosvjeti lijepo napredovala.

Sedeslav. Knez Sedeslav (878—878.) dao se posve u zaštitu bizantínskomu caru Vasiliju i patrijark Fotiju. Vasilije bio je vrhovni zaštitnik Hrvatske, i onⁱ kneza Sedeslava potvrdi u vladarskoj vlasti. Taj novi savez među hrvatskim knezom i bizantínskím carem bio je uzrokom, da su Hrvati carigradskoga patrijarku priznali crkvenim svojim glavarom i da se u svim hrvatskim crkvama služba božja obavljala na slavenskom jeziku. Da još više predobije za se Hrvate, naredi car Vasilije, da imadu latinski gradovi u Dalmaciji onaj danak, što su ga prije slali u Carigrad, plaćati u buduće hrvatskim

knezovima, pa Mlečani su hrvatskim vladarima plaćali godišnji danak, što su slobodno brodarili hrvatskim morem. Papa Ivan VIII. trudio se svom silom, da Hrvate odvrati od raskola. Slao je svoga poslanika u Hrvatsku, da predobije Sedeslava za rimsku crkvu. Prije nego su su se ti dogovori dovršili, ubiše domaći protivnici Sedeslava. Vrijedno je još zabilježiti, što piše car Konstantin Porfirogeneta: »U vrijeme prepobožnoga cara Vasilija poslaše Hrvati (knez Sedeslav) i Srbi do njega poslanike i umoliše ga, da bi pokrstio one od njih, koji još nijesu kršteni; k tome poželješe, da budu opet pokorni bizantinskomu vladanju, kako su u prvi mah bili. Razumjevši to blaženi car pošalje jednoga svoga carskoga čovjeka sa svećenicima, i tako biše pokršteni svi, koji još ne bijahu primili sv. krst. . . . Tako su isto bili pokršteni i Neretljani, koji su doslije nastavali u spiljama i nedohodnim mjestima«. I tako neke Hrvate pokrstiše iztočni sveštenici«.

Branimir. Knez Branimir (879.—890.) se odmah odlučio od Carigrada i povratio se Rimu, t. j. katoličkoj crkvi. Papa Ivan VIII. obradovao se tomu vrlo, te je u crkvi sv. Petra u Rimu za svečane službe božje hvalio Bogu i molio ga, da blagoslovi kneza i narod hrvatski. No spljetski nadbiskup i velik dio Hrvata, naročito privrženici pokojnoga kneza Sedeslava, ostaše vjerni cari-gradskomu patrijarki. Tako se crkveni raskol u Hrvatskoj još nije poravnao, nego se još više raspirio, kad je po smrti sv. Metodija mnogo slavenskih sveštenika pribjegli u Hrvatsku, i koje primiše ninski biskup Teodozije i knez Branimir prijazno, jer su cijenili slavensku službu božju.

U to umre Branimir, a naslijedi ga Trpimirov mlađi sin Mutimir.

Knez Mutimir. (890.—903.) volio je na žalost više tuđi jezik, nego materinski. Spljetski nadbiskup i njegovi prijatelji, koji su se već prije bili vratili rimskoj crkvi, radili su na žalost svjema silama proti slavenskoj službi božjoj. Ali rodoljubni biskupi u Ninu borili su se vazda odlučno za stara prava hrvatske crkve, pa njima imamo zahvaliti, što se i danas u mnogim katoličkim crkvama služba božja služi na slavenskom jeziku. Slava svjema, koji su se borili za tu svjema Hrvatima toliko milu, dragu i veliku svetinju! Mutimir bijaše valjan vladar. On nije priznavao ni bizantinskoga, ni franačkoga ili njemačkoga gospodstva. Njegov je dvor bio ureden poput dvorova evropskih vladara. Kad su Madžari skršili panonsku kneževinu, Mutimir je svu posavsku Hrvatsku do Dunava uzeo pod svoju vlast.

Tomislav, prvi kralj hrvatski.

Tomislav. (903.—928.) je za Hrvate ono, što je Bugarima Simeon, a Srbima Dušan Silni. Za njega je Hrvatska bila ujedinjena i najveća, što je igda bila. A baš za njegova vladanja prijetila je Hrvatskoj sa svih strana opasnost. Njegovo je doba najslavnije u hrvatskoj povjesti. Ali je Tomislav i bio krjepak čovjek, hrabar junak i vješt vojvoda.

Madžarsko je pleme provalilo iz Azije u Evropu, oborilo veliku Moravsku i tu sebi osnovalo državu, koja i danas postoji. Slavenski je narod morao bježati na jug, a Madžari udariše za njim, pa su provaljivali i preko

Drave u Hrvatsku i tu su pustošili. No junački Tomislav potuče Madžare u dva puta, jednom kod Ljubljane god. 915., a drugi put god. 920., kad su njihovi čopori srtali u Italiju. Pet godina iza toga potuče Tomislav hametom i bugarsku vojsku, koja je bila prodrila u Hrvatsku.

Tomislav je bio banom Bijele Hrvatske. Ali nakon njegovih slavni^h pobjeda pristupiše Hrvati između Save i Drave pod ovoga slavnoga bana. Hrvatski je narod uvijek cijenio svoje zaslužne, junačke i slavne muževe, pa je rado i oduševljeno sa svjema hrvatskim banovima priznao prvenstvo Tomislavu i proglasio ga hrvatskim kraljem. Tako podigoše Hrvati svojom snagom i svojim vrlinama svoju lijepu hrvatsku domovinu, nebrojeno puta svojom krvlju natopljenu, na kraljevinu Hrvatsku.

Papa prizna također Hrvatsku kraljevinom i posla joj kraljevske znakove i krunu, kojom se Tomislav okrunio na Duvanjskom polju g. 925. u oči svečano naoružana i odjevena hrvatskoga naroda. Kad je Tomislav izašao iz crkve, uzjahao je pripravljena konja, stupio na uzvišeno mjesto pred narod, pa zasjekao mačem na sve četiri strane svijeta u znak, da će braniti kraljevinu Hrvatsku od neprijateljâ sa svih strana.

I poslije svečanoga krunisanja Tomislav je ratovao s Bugarima, da obrani braću Srbe od njihova tlačenja, dok ne ugovoriše mir. Dostojno iza mira s Bugarima umre Tomislav. Ne zna se, gdje i kako je umr'o taj slavni i prvi hrvatski kralj.

Petar Krešimir Veliki.

Petar Krešimir Veliki (1058 - 1073.) bijaše najslavniji hrvatski kralj hrvatske krvi. Čim se zakraljio, prva mu je briga bila, da hrvatsku državu na novo uredi i da joj povрати, što je njezino bilo. Radio je, da Zadar i druge latinske gradove istragne iz vlasti mletačke, pa da tako hrvatska država zahvati opet čitavo primorje od Istre do rijeke Cetine. Kad je Petar Krešimir radio, da uzme Mlečanima Zadar, sami su zadarski građani radili njemu u prilog. Za Zadrom povedoše se i gradovi na ostrvima, jer je u njima kao i u Zadru bilo već mnogo hrvatskih porodica, koje su voljele hrvatskomu kralju. Tako dođe u hrvatsku vlast čitava latinska Dalmacija sve do ušća Cetine i to gradovi: Zadar, Spljet i Trogir na kopnu, a Rab, Krk, Osor s nekim manjim gradovima na ostrvima. Petar Krešimir veseo, što je Hrvatsku tako proširio i ojačao, prozove se kraljem Dalmacije, pa tako uzvisi ove gradske općine na kraljevinu, koja je bila ravna Hrvatskoj.

Petar Krešimir obilazio je svoju državu, te bi svagdje ljude mirio i pravio red. Znao je mudri vladar, da je najjača ona država, gdje je red, sloga, pravica, blagostanje i zadovoljstvo. Petra Krešimira kao vjerna sina svoje domovine bilo je strah, što će biti od Hrvatske poslije njegove smrti. Braća su mu već bila pomrla, a sina nije imao, nego jedinu kćer Nedu. Tako nije znao, komu da namre jaku i ujedinjenu Hrvatsku. Bojao se, da će tuđe spletke i smutnje posijati u Hrvatskoj razdor, pa da će se hrvatski velmože klati i otimati o kraljevsko prijestolje. Zato odredi god. 1166., da mu bude sinovac Stjepan suvladarom, a po njegovoj smrti nasljednikom.

Koncem god. 1173. umrije slavni kralj Petar Krešimir. Sahraniše ga na Solinskom ili Kliškom polju, gdje su počivali slavni pređi njegovi. Tamo su u crkvi sv. Stjepana bile grobnice knezova i kraljeva hrvatske krvi. Tu bi pokopan i Petar Krešimir. Turci su poslije tu crkvu sv. Stjepana razorili i grobnice uništili. Tako ne znamo više, gdje je bio grob Petra Krešimira Velikoga. Ali slava njegovu imenu!

Proti Krešimirovu sinovcu Stjepanu digla se velika stranka, potjerala ga iz države i proglasila kraljem župana Slavića. No bila je sranka i proti Slaviću. Proti njemu bilo je latinsko svećenstvo i sam rimski papa. Tako nastanu u Hrvatskoj smutnje i nemiri; hrvatski se narod ali složio i izabrao bana Dimitriju Zvonimira svojim kraljem.

Dimitrija Zvonimir.

Dimitrija Zvonimir (1076.—1089.) bio je izvrstan vladar države hrvatske. Za njegova vladanja bila je Hrvatska svoja, a poslije je nije nitko nikad predobio ni oružjem ni silom. Za Zvonimirove vlade živio je hrvatski narod u miru, blagostanju i sreći, kao rijetko za drugoga vladara, te je narodno blagostanje cvalo kao nikad prije. Zato je taj kralj ostao u najjačoj i najljepšoj uspomeni u narodu. Stara hrvatska knjiga slavi Zvonimira ovim riječima: «I osta kraljem Zvonimir, koji poštenu kralj, sin dobroga spomenuća, poče crkve veoma štovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zle. I bi od svih dobrih poljubljen, a od zlih nenaviđen, jer

ne mogaše zla vidjeti . . . I za dobrog kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jer biše sva puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi, da ga izjede bogati, i nejadi da mu uzme jaki, ni sluga da mu učini nepravo gospodin. Jer kralj svih branjaše, zašto ni samo bespravedno ne posjedaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogatstvo biše tako u Zagorju, kako u Primorju za pravednoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše više vrijedna ureha (ures) na ženah i mladih ljudih i na konjih, ner inada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskoši, ni se nikoga bojaše, ni jim nitkore mogaše nauditi, razmi (osim) gnjev gospodina Boga» . . .

Papa Gregorije VII. pošalje Zvonimiru zlatnu krunu, žezlo, mač i zastavu, a papin poslanik okruni ga svečano u crkvi sv. Petra u Solinu Tom je prilikom Zvonimir svečano obećao, da će ostati vjeran sin katoličkoj crkvi.

Zvonimir nije po svojoj smrti ostavio nasljednika, jer mu je sin Radovan mlad umr'o. Tako ostane iza kralja Zvonimira samo njegova udovica Jelena Lijepa, ugarska kraljevna.

Petar Svačić.

Kad je izumr'o rod kraljeva hrvatske krvi, nastali su u Hrvatskoj veliki nemiri. Jedna stranka proglašila kraljem svoga hrvatskoga čovjeka, vrijednoga Petra Svačića, dok je druga pristala uz Jelenu, ženu Zvonimirovu, koja je na hrvatsko prijestolje dozivala brata svoga, kralja ugarskoga Ladislava I.

Ladislav dođe na sestrin poziv do Zagreba, ondje osnuje biskupiju god. 1094., a upraviteljem Hrvatske postavi sinovca svoga Almu, pa se vrati kući. Ladislav nije išao, da osvoji Hrvatsku kao neprijatelj, nego da je primi kao baštinu, pošto je bio Zvonimirov rođak u prvom stupnju Alma je bio čovjek lakouman i prevrtljiv, odan više lovu i zabavi, nego ozbiljnu radu; s toga se hrvatski narod digne i protjera Almu.

Hrvati sakupiše veliku vojsku, da brane svoju domovinu od Ugarske. I Ladislavov nasljednik, kralj Koloman, krene s vojskom prema Dravi, gdje ga je dočekala jaka hrvatska vojska. Kad je Koloman vidio složne Hrvate, premda je bio hrabar, poče promišljati, kako je bojna sreća nestalna. Namisli, da se mirnim načinom sporazumi s Hrvatima. Zato pošalje svoje poslanike Hrvatima u tabor. Poslanici objaviše hrvatskim vojvodama želju ugarskoga kralja. Hrvatske vojvode sazvaše na to sabor i izaberu dvanaest plemenskih glavara, koji odoše, da ugovaraju s ugarskim kraljem. Koloman ih primi vrlo prijazno i časno, izljubi ih redom i stade s njima ugovarati. Kad se hrvatski starješine pogodiše s Kolomanom, odoše s njim u Križevce, gdje napisaše ugovor. Koloman tu obeća Hrvatima prisegom, da će vazda poštovati i braniti prava hrvatskoga kraljevstva, da će hrvatska plemena ostaviti, neka žive po starim običajima svojim, a da ne će nikakve daće plaćati kralju za svoje posjede. Hrvati ugovorom priznaše dobrovoljno Kolomana zakonitim kraljem Hrvatske i Dalmacije. Starješine hrvatskih plemena obrekoše, da će kralja pomagati sa svojim družinama tako, da će svaki od njih dovesti za rata kralju u pomoć po trideset momaka i to do Drave, naime do međe kraljestva o svom trošku, a preko Drave o kraljevu trošku. Još je ugovoreno, da će se kralj

i nasljednici vazda posebice kruniti krunom hrvatskom, da ne će u Hrvatsku naseljivati tuđinaca, da će dolaziti u zemlju na sabore, da ne će ukinuti banske ni herčeske časti. Kralj Koloman pođe sada na jug prema moru. Na tom putu sukobi se s vojskom Petra Svačića, koji se ne htjede odreći kraljevske vlasti. Bilo je tu ljute borbe i prošlo se mnogo krvi. Napokon prevlada Koloman, komu su pomagale hrvatske čete. Nakon očajne borbe pade i sam Petar Svačić u planini, koja se po njem za sva vremena prozvala Petrovom gorom. On pade tužno, a s njim i nekadanja potpuna nezavisnost kraljevine hrvatske. To je bilo g. 1102.

U Belgradu kod mora potvrđen bi iznova Koloman kraljem i dade se okruniti za kralja Hrvatske i Dalmacije starodrevnom krunom hrvatskom, koja je nekad resila Tomislava, Petra Krešimira i Dimitriju Zvonimira. Po dovršenom krunisanju ponovi Koloman pred sabranim narodom prijašnju prisegu i zajamči kraljevskim pismom: da će Hrvatska i Ugarska i u buduće ostati odlučene i potpuno samostalne države, koje ne će vezati drugo, nego isti zajednički kralj iz roda Arpadovaca; da će se svaki kralj u Hrvatskoj napose kruniti hrvatskom krunom; da Hrvatska ne će Ugarskoj plaćati nikakova danka; a napokon da ne smije ni jedan ugarski državljani u Hrvatskoj ni službovati, ni stanovati, osim ako na to pristane hrvatski zemaljski sabor. Tako su stari i junački Hrvati ugljavljivali svoja prava!

Arpadovci su poslije sve manje poštivali ugovor, što ga je sklopio kralj Koloman s Hrvatima, te su se u opće malo brinuli za razvoj hrvatske države, premda su ju obično povjeravali svojim sinovima ili drugim bližnjim rođacima. Ta nebriga bila je uzrokom, što su Mlečani sve više širili svoju vlast u dalmatinskom primorju i što su spahije sve više ugnjetavali siromašnoga kmeta.

Ferdinand I.

Cim je posljednji zajednički kralj ugarsko-hrvatski Ljudevit II. pao u ratu proti Turcima na mohačkom polju (g.1526.), sakupiše se hrvatski velmože na samu novu godinu 1527. u tvrđavi Cetinu, da izaberu po svojoj volji Hrvatskoj novoga kralja. U taj sabor dodoše: junčki vojskovoda Nikola Jurišić, Andrija, biskup kninski, grofovi krbavski Ivan i Nikola Šubić-Zrinski, Vuk Frankopan Brinjski, Đuro Slunjski i Cetinski i dr. U tom saboru izabraše oni hrvatskim kraljem od svoje slobodne volje Ferdinand I., austrijskoga nadvojvodu, Hapsburgovca, pa od tō doba vladaju Hrvatskom kraljevi iz kuće hapsburške.

U tom su saboru izdali Ferdinandovi punomoćnici Hrvatima ugovor, u kom Ferdinand zajamčuje, da će podržavati 1000 momaka pješadije i 200 konjanika u Hrvatskoj protiv navala turskih, da će hrvatske tvrđave opskrbljivati svim, što im treba za obranu, pa da će vazda braniti zemlju našu i sve naše stare pravice i slobodu.

Tvrđava Cetin nalazila se nedaleko od Slunja blizu međe nekadanje Turske Hrvatske. Ona je na žalost ostala zapuštena, a najzad je prodana ljudima, koji su je posve razvalili i od onoga kamenja gradili sebi kuće i druge zgrade. Šteta je toga hrvatskoga spomenika i svjedoka, koji nas sjeća, kako su Hrvati još u 16. vijeku dostojno i slobodnom svojom voljom birali sebi kralja.

*

Završimo ovo poglavje krasnim riječima našega dičnoga povjesničara Vj. Klaića: «Hrvatska je bila, ona jest, ona mora ostati do skrajnjega vijeka». U tu svrhu neka nam radi svaki sin majke Hrvatske!

Srbi

Srbi dođoše na Balkanski poluotok nekako u isto doba, kad i Hrvati. Naseliše se među Dunavom, Savom, Drinom, gorom Durmitorom, rijekom Moravom, Skadarskim jezerom, Drinom, Šarom planinom i bugarsko-srpskom Moravom. U prvoj polovici sedmoga vijeka ujediniše se srpska plemena u srpsku državu. Na čelu državi bio je veliki župan ili knez. Sva država bila je razdijeljena na županije. Najznamenitija županija bila je raška s gradom Rašom (sadanji Novipazar). Po vremenu širili su se Srbi i dalje preko spomenutih međa.

No državno jedinstvo bilo je u Srbiji na žalost vrlo slabo. Pojedini župani nijesu se uvijek pokoravali vlasti velikoga župana, a braća i bližnji rođaci često su se prepirali i otimali o kneževski prijestolj. Osim toga bile su prirodne prilike u Srbiji takove, da su razlučivale narod. I Srbi su mnogo nevolje prepatili. Na istočnoj strani svoje države imali su silna i nemirna susjeda, koji ih je mnogo uznemirivao i smetao u napretku. To su bili Bugari. Oni su bili strašni i opasni i velikomu carstvu bizantiskomu, a kamo li ne srpskoj državi, koja je bila manja od bugarske, i manje od nje uređena i ujedinjena.

Za doba srpskoga kneza Vlastimira oko g. 840. zametne bugarski knez Presjam rat sa srpskom državom, i htjede je podvrći svojoj vlasti, ali Srbi ga junački odbiju. Presjamov sin, mogući car Boris, htjede da osveti poraz svoga oca, ali se Srbi opet habro ponesu i prisile Borisa, da miruje. Vlastimirovi sinovi Mutimir, Strojimir i Gojnik vladali su svaki u svom dijelu. Oni su sretno odolijevali Bugarima i junački obranili svoju domovinu. A kad su se braća počela prepirati među sobom o kneževsko prijestolje, Srbija je oslabila, pa je nije ni prijateljski savez s Carigradom oslobodio bugarskoga gospodstva. Mutimir istisne svoja dva brata iz njihovih dijelova, te zavlada sam Srbijom. Braća Strojimir i Gojnik odu u Bugarsku. Od toga vremena klali su se i otimali članovi kneževske porodice o vlast. Jedni su tražili zaštitu u Hrvatskoj, drugi u Bugarskoj, a treći u Carigradu. Te domaće t. j. nutarnje borbe mnogo su škodile Srbiji. Velika nesreća zadesi Srbiju god. 925. za doba silnoga cara bugarskoga Simeona. Tad je vladao u Srbiji knez Zaharija, koji je u svem ugadao carigradskomu dvoru. Simeonu to dakako nije bilo po volji; zato on pošalje silnu vojsku na Zahariju, koji se uplaši strašne sile bugarske i uteče u Hrvatsku. Bugari pohvataju srpske župane i pobacaju ih u okove. Sa Zaharijom pribjegne u Hrvatsku i mnogo drugih Srba, da izbjegnu strašnomu protivniku. A sav narod, koji se nije razbježao u Hrvatsku, dignu Bugari i presele ga u Bugarsku. Srpska je zemlja bila do gola oplijenjena i opustošena. Kad je god. 932. sprski knežević Časlav utekao iz bugarskoga sužanstva i stigao sa svojim drugovima u opustošenu Srbiju, našao je u njoj samo 50 ljudi, koji su živjeli o lovu. Časlav razglasi, neka se svi Srbi, koji su se kojekuda razbjegli, vrate u Srbiju, a narod se odazove pozivu svoga kneza.

Srbi se od svoga dolaska pa sve do dvanaestoga stoljeća nijesu mogli nikako ujediniti u jaku državu. Među njima nije bilo druge veze i jedinstva, nego isti jezik i isti narodni život. Časlav je pod svoju vlast ujedinio samo tako zvanu pravu Srbiju, no i ondje je svaki župan htio, da bude sam svoj, pa je tek po imenu poznao vrhovnu vlast velikoga župana. Dok su Bugari i Bizantinci po svojoj moći bili nekako jednaki, Srbi su ipak uza svoju neslogu sačuvali svoju neodvisnost; no kad su Bizantinci uništili bugarsku državu, morali su im se i Srbi pokoriti. Kamo sreće, da su se braća Srbi i Bugari složili!

Dvadeset je godina srpski narod uzdisao pod teškim jarmom; tad se u Duklji digne Stjepan Vojslav i dade u jednom danu pomoriti sve Bizantince, što jih je bilo u zemlji; i tako oslobodi svoju domovinu strašnih tlačitelja. Bizantinski car udari jakom vojskom na Srbiju, ali srpski ustaše izvojshte sebi državnu slobodu.

Vojslavov sin Mihajlo (1050.—1080.) nije prvih godina imao nikakva posla s Bizanticima. Ali kad su se Bugari digli na carigradske vladare, pomagali su im Srbi, pa su tako nastali stari krvavi nemiri. Bizantinci su bugarski ustanak odmah ugušili, pa se stali spremati za boj na Srbe. Mihajlo, koji se od Bugara nije mogao nadati pomoći, obrati se na mogućega rimskoga papu Grgura VII. i prizna ga vrhovnim crkvenim glavarom. Papa Grgur obeća mu svoju pomoć, imenova ga posebnim pismom srpskim kraljem i pošalje mu posvećenu kraljevsku krunu. Tim ja Grgur mislio predobiti Srbe za katoličku crku i odvratiti ih od carigradskoga raskola. Ali kad već Srbi nijesu trebali papine pomoći, nijesu više ni marili za katoličku crkvu.

Mihajla naslijedi brat mu Radoslav, kojega doskora zbaci s prijestolja Mihajlov sin Bodin i prisvoji sebi vladu.

Bodin (1080.—1102) vojevao je sretno proti Bizantincima, ali po nagovoru svoje žene stade progoniti rod svoga strica Radoslava i tako zametne krvave domaće kavge, koje su silno razrovale i onako dosta slabu srpsku državu. Taj narodni razdor dobro dođe Bizantincima, koji su se odmah stali miješati u srpske poslove. Bizantinci pomagali su sad ovomu, sad onomu do prijestolja, pa su ga opet srušili. Tako su Bizantinci raspirivali bratsku neslogu, da oslabe i rastruju Srbiju. U to žalosno vrijeme nije se mogao nijedan knez održati u svojoj vlasti. Nijedan knez nije umr'o prirodnom smrću nego je poginuo u srpskoj ili bizantinskoj tamnici, ako ga nijesu vladohlepni protivnici umorili već prije. Župani nijesu više marili za kneza, nego je svaki vladao na svoju ruku.

Ujedinjena srpska država.

Bolja vremena nastala su u Srbâ, kad je Stjepan Nemanja (1159.—1195.) postao raškim županom. On ujedinio rascijepanu srpsku zemlju. Da jedinstvo svoga naroda što bolje učvrsti, nastojao je svom silom, da budu svi Srbi jedne vjere. Srbi su najviše naginjali na pravoslavnu vjeru, ali je onda u Srbiji bilo ipak mnogo katoličkih crkava. Osim toga zasijali su se iz Bugarske i bogumili i množili se sve više i više. Sam Nemanja bio je kršten i odgojen u katoličkoj vjeri. No kad dođe u Rašu, gdje su stanovnici bili većinom pravoslavne vjere, pređe on k istočnoj crkvi i dade se na novo krstiti po pravoslavnom

obredu. Iza toga podigne mnogo crkava i samostana, a bogumile protjera iz zemlje i uzme im sva njihova imanja.

Nemanja se odrekao dobrovoljno vlade (1195.) i predao ju najstarijemu sinu Stjepanu, a sam ode u samostan, gdje dobi ime Simeun. Tu je živio kao priprost redovnik, dok se ne preseli na svetu goru Atos, gdje je njegov najmlađi sin Rastko bio redovnikom, i u samostanu se nazvao Sava.

Stjepan je (1195.—1224) u početku mirno vladao; ali po očevoj smrti digne se proti njemu mlađi njegov brat Vuk, da ga zbaci s kneževskoga prijestolja, pa je u ostalom nastojao, da predobije za se rimskoga papu i obećao mu je, da će svu Srbiju vratiti katoličkoj crkvi, čim postane velikim županom. U to se i Stjepan stao pogađati s papom. No ugarski kralj iznenada udari u Srbiju i dopre do Niša (1202.). Osvojene zemlje preda Vuku kao svomu namjesniku, a sam se prozva srpskim kraljem. Poslije toga navale Bugari u Srbiju, gdje su silno pustošili. Srbija je radi domaće nesloge posve obnemogla.

SV. SAVA.

Stjepan vidje, što je uzrok tolikoj srpskoj nesreći, pa pozove svoga najmlađega brata, pobožnoga Savu, da umiri Vuka. Sava dođe sa svete gore Atosa i mudrom svojom besjedom pomiri zavađenu braću. Stjepan preuzme vladu nad svom Srbijom (1208.). Nekoliko godina poslije toga oženi se Stjepan drugi put s Anom, kćerju mletačkoga dužda Andrije Dandole. Za volju svojoj ženi

stao se Stjepan opet približavati katoličkoj crkvi, pa zamoli rimskoga papu, da mu podijeli kraljevski naslov. Još iste godine (1217.) dade ga papa kruniti po svom poslaniku za srpskoga kralja. Pravoslavno svećenstvo je dakoko bilo proti tomu, pa je dizalo i narod proti svomu kralju. Bilo se bojati domaće nesloge i kavge, koja bi bila dobro došla neprijateljima. Zato se Stjepan opet obrati na svoga brata Savu, da mu svjetuje, što mu je činiti. Sava, koji je g. 1221. postao srpki nadbiskup, reče mu, da se za vazda odluči od katoličke crkve. Sava dođe sam u Srbiju (1222.) i na oči silnoga naroda vjenča iz nova svoga brata s krunom, što mu je posla car bizantinski iz Nikeje. Tom se zgodom Stjepan očito odrekao katoličke crkve. Srbima je to bilo po volji, i prozovu Stjepana Prvovjenčanim.

Sava sad ostane u Srbiji kao nadbiskup i nanovo uredi svu crkvenu upravu. Utemelji dvanaest biskupija i sagradi mnogo lijepih crkvi i samostana. On se vanredno trudio, da svoje Srbe učvrsti u kršćanskoj vjeri. Sava je iskreno ljubio svoj srpski narod i brinuo se svom dušom za njegovu prosvjetu. Tako on ima velikih i krasnih zasluga za srpski narod; zato ga je istočna crkva uvrstila među svece. Srbi ga pak slave kao najvećega svoga zaštitnika.

Kako znamo, sv. Sava bio je najmlađi sin Nemanjin, a zvao se Rastko. Već kao malen dječak bio je blaga, nježna i pitoma srca, a lijepa i mirna vladanja; u jednu riječ: krasno i dobro odgojeno dijete. Bivši još dječakom, rado je promišljavao o drugom svijetu.

Jednom dođu u Nemanjin grad redovnici sa svete gore, da mole milostinju za svoje samostane. Među njima bijaše sijed starčić, rodom Rus. Rastku je onda bilo šesnaest godina. On je stao sa starcem razgovarati.

Starac je pričao o priprostom i pobožnom životu kaluderâ na svetoj gori, a Rastko ga je pažljivo slušao. Pobožnomu mladiću mililo se to, jer je sve bilo prema njegovoj dobroj i lijepoj duši, pa s toga odluči ostaviti očev dvor. I on ode i zbilja na svetu goru među redovnike.

Sv. Sava bio je i rođen i odgojen za sveštenika. Služio je i vjerno Bogu i narodu, i tako ispunio svoju svetu dužnost.

Stjepan Dušan Silni.

Dušan silni (1331. - 1355.) najslavniji je od sviju srpskih vladara. On je svojim bistrim umom, svojim mudrim vladanjem i svojim pobjedničkim vojnama podigao srpsku državu do najveće moći i slave. Njegovo se vladanje s pravom zove zlatnom dobom srpske povjesti. Za ženu uze sestru bugarskoga cara Aleksandra. Sa svojim je moćnim tastom živio u slozi i miru i priznavao ga je vihovnim svojim gospodarom i zaštitnikom.

Kad su u bizantinskoj državi nastale svade, stao se i Dušan miješati u bizantinske poslove, pa je skoro neprestance vojevao s bizantinskom državom, koja je sve to više propadala. U tim vojnama osvoji Dušan Epir, Albaniju, svu Maćedoniju do Soluna, a poslije i velik dio Tesalije i Akarnanije, pa dođe i pred sam Carigrad. Bizantincima su pomagali i Turci, ali sve uzalud. Dušan je bio u svakoj srpskoj vojni najhrabriji junak. Dok je bio Dušan živ, nijesu ni Bizantinci ni Turci mogli doći Sr-

bima do živca. Bizantinski car izgubi svu svoju državu osim Carigrada i nekoliko primorskih gradova.

Dušan je bio tad najznamenitiji vladar na Balkanskom poluotoku. Da su njegovi nasljednici bili ljudi, kakov je bio on, srpska bi država jamačno zakrčila Turcima put u Evropu. Dušan se dao god. 1346. vjenčati u Skoplju svečanim načinom za srpskoga, bugarskoga i bizantinskoga cara, a ujedno imenova svoga sina i nasljednika Uroša srpskim kraljem i povjeri mu vladu u Staroj Srbiji.

Srbija propada.

Dušanov sin, Stjepan Uroš IV. (1335—1367.), bio je premlad, da vlada velikim srpskim carstvom, pa zato mu otac imenuje savjetnikom iskusna Vukašina. Vukašin je bio vrlo darovit i sposoban čovjek, ali lukave i himbene glave. Gospodaru se svomu pokazivao kao najponizniji i najvjerniji sluga, a potajice je vazda rovao i smišljao, kako da ga zbací s prijestolja, a sâm da ga zasjedne. Knez Lazar Grbljanović, a i mnogi drugi uvidješe, što Vukašin namjerava. I Vukašin napokon morade ostaviti carski dvor i on otiđe u Mačedoniju. Opako srce i slavohleplje nije mu dalo mira, pa je napokon huškao bizantinskoga cara proti svojoj rođenoj domovini. To dozna Uroš i stane se dogovarati s poštenim Lazarom, kako će udariti s vojskom na izdajicu Vukašina. No Vukašin dođe iznenada u Prizren, pa svojim previjanjem, laskanjem i ulagivanjem zaslijepi Uroša. Godine 1367. bijahu gospoda u lovu, a Vukašin iz potaje ubije

u šumi cara Uroša. I tako izumrije rod slavni Nemanjića. Kad se po svoj Srbiji pronio glas o strašnom umorstvu, narod je veoma žalio svoga cara ljubimca.

Vukašin (1367.—1371.) prisvoji sebi vladarsku vlast. Dvije godine nije se usudio postaviti carske krune na svoju glavu. Da se uliže Bizantincima, kojima je carski naslov bio vazda zazoran, zvao se je samo kraljem. Vukašin je vladao samo u južnoj Srbiji, jer ga drugdje nijesu priznavali vladarom. Najveći protivnik bio mu je knez Lazar. Vukašin je vojskom udarao na Lazara. Godine 1371. dođe velika turska vojska na srpsku među. Vukašin naumi najprije odbiti Turke, a onda savladati svoje domaće protivnike. Skupi šezdeset hiljada vojske, najviše Grka, Vlaha i Arbanasa, pa se utabori u Bugarskoj kod rijeke Marice. Tu je vojska pijančovala kasno u noć, i pijana polehne da spava. Iznenada nasrne turska vojska na Vukašinov tabor i pokolje malo ne svu vojsku. Vukašin nekako uteče iz strašnoga meteža, ali ga na putu ubije njegov sluga i porobi ga svega.

Sad proglase srpskim vladarom čestitoga Lazara Grbljanovića (1371.—1389.) Lazar bijaše hrabar i pošten čovjek. Sav svoj vijek radio je svjema silama o tom, da oslobodi Srbiju od propasti i da joj povрати staru moć i slavu. No plemenito mu se nastojanje izjavilo, jer su domaće kavge i nemiri razrovali srpsku državu. Narod je osjećao svoju slabost i nije se mogao ohrabriti na novi boj.

Na srpskoj međi skuplja se opet strašna turska vojska. Drinopolje, Plovdiv i drugi gradovi padoše već u turske ruke. God. 1386. dođe sam sultan Murat I. preko Balkana, osvoji Niš i utisne se svojom silnom vojskom među Srbe i Bugare. Lazar zamoli Sultana za mir. Obeća mu, da će mu davati svake godine hiljadu dukata i hi-

ljadu srpskih konjanika. To je silno boljelo rodoljubnoga i plemenitoga Lazara, pa je snovao i radio, kako da oslobodi svoju dragu i prije toliko slavnu Srbiju od turske sile. Ohrabri se, sklopi savez s bosanskim kraljem Tvrtkom, te god. 1387. udari na Turke kod Pločnika, i tako ih pomlati, da ih je od 20.000 jedva 4.000 uteklo s bojišta. Ta slavna pobjeda ohrabri odnemogle susjede, pa sklope savez s Lazarom proti svomu zajedničkomu neprijatelju. No i Murat digne veliku vojsku, savlada Bugare i udari na Srbiju.

Na Vidov dan god. 1389. prekrila je silna vojska Kosovo polje. Na jednoj strani utaborila se turska vojska cara Murata I., a na drugoj hrabri i čestiti starac Lazar sa svojim saveznicima. Srbima dođu u pomoć bosanski vojvoda Vlatko Hranić, hrvatski ban Ivan Horvat, vlaški vojvoda Mirča, Juraj Kastriota iz Albanije i mnogo Bugara, koji utekoše iz nesretne svoje domovine. I tu na žalost nije bilo potpune sloge. Miloša Obilića, zeta Lazarova, okriivi zavist, da će izdati Srbe. Da Miloš Obilić pokaže, da nije izdajica, ode u turski tabor i umori turskoga cara Murata I. Turci ga uhvatiše i staviše na muke, dok ne umre. Po tom započne strašan i grozan boj, koji braću Srbe turi u strašnu nesreću. Srbi, Hrvati i sva ostala slavenska braća borili su se kao lavovi. No srpski vojvoda Vuk Branković pređe sa svojom vojskom na tursku stranu i izda svoju domovinu. Nebroj naših junaka pade na krvavom bojištu. Čestitoga cara Lazara i mnogo drugih srpskih junaka uhvate Turci i posjekoše ih.

Prije slavna Srbija postade sad turski pašaluk, u kom su turski paše ugnjetavali potlačeni srpski narod do devetnaestoga stoljeća. I ta nesreća prođe. Žilav srpski narod pretrpio je mnogo, ali danas ipak stoji na svojim nogama. Stara slavenska nesloga vidi se žalibože i u njemu. Ona

počini mnogo nesreće. Danas govore Srbi: «Samo sloğa Srbina spasava». Lijepo! Ali u slavenskoj slozi i duševnom jedinstvu naša je sreća, slava i ljepša budućnost.

Srpski ustanak.

Sto su Turci više ugnjetavali Srbiju, to se više u srpskom narodu budila želja za slobodom. Srpski je narod uvijek mislio, kako da se oslobodi teškoga i sramotnoga turskoga jarma. Ustanak napokon bukne godine 1804. Srpski se narod listom diže na oružje, a za vođu izabere sebi Karađorđa. On prinudi turske vođe dahije, da su se morali u cijelom biogradskom pašaluku pozatvarati u tvrđave. Rusija je potpomagala Srbiju, a Turci nastojahu, kako će razoružati Srbe, te pošalju dvije vojske u Srbiju. Karađorđe ih dočeka tako junački, da su morali snjim ugovarati o miru. Pošto se ne mogoše nagoditi, borba započe iznova. Srbi oteše i spasiše Biograd, Šabac, Užice, protjeraše Turke iz biogradskoga pašaluka, pa posjedoše sve tvrđave u zemlji.

U to započe rat između Turske i Rusije (1807.—1712.) Tu zgodu uhvati Karađorđe i navali na Bosnu, pa da tako stupi u savez s Crnom gorom. Sad provale Turci u Srbiju, a Srbi se održe pomoću ruskom; ali kako odoše Rusi iz Srbije, bilo je zlo po Srbe. Veliki vezir Kuršidpaša provali u Srbiju silnom vojskom i savlada Srbe. Hajduk Veljko pade kod Negotina. Karađorđe s drugim vođama pobježe preko Dunava na austrijsko zemljište, a Srbija postane opet turskom pokrajinom.

Godine 1815. počiniše Turci u Srbiji strašno okrutništvo. Poginulo je pred samim Biogradom 150 odličnih Srba, a 50 ih nabiše žive na kolac. Srpski narod plane pravednim gnjevom i ustane listom na oružje, a na čelo mu se postavi hrabri Miloš Obrenović. Srbima posluži bolja sreća. Obzirući se Turska na Rusiju stade ugovarati sa Srbima, pa im najzad dopusti, da mogu sami kupiti porez i djelomice izvršivati sudstvo. Srbi pak priznaše svoju podložnost prema Turskoj. Na to zauzeše Turci sve tvrđave u Srbiji.

Milošev takmac Karađorđe vrati se tajno u Srbiju, no zaglavi po zapovijedi turskoga paše. Sada svi knezovi u Srbiji priznaše Miloša vrhovnim knezom (1817.), pa odluče, da ga poslije smrti naslijedi najbliži u rodu. Utjecanjem Rusije stala se Srbija sve više uređivati. Poslije se Srbi dokopaše neodvisnosti, samo su plaćali Turskoj danak, dok se i toga ne otresoše god. 1878. Tako je sjeverni stric — Rus — Srbima i Bugarima mnogo pomagao do zlatne slobode.

Slovenci.

Sve one odlične vrline, što diče stare Slavene toliko pred cijelim svijetom, u braće su se Slovenaca krasno razbujale i najljepše procvale. Slovenci su narod vrlo umiljat, dobrostiv, milosrdan pobožan, bistre glave, radin, štedljiv, napredan, pošten, razgovoran i hrabar, a čudi su blage i vesele. Nigdje se slavenska duša ne očituje toliko nježna i čuvstena, kao u slovenskoj pjesmi. Zato i jesu krasne slovenske pjesme među Slavenima toliko omiljele i udomljene.

Slovenci su osim toga pristali i lijepi ljudi, a Slovenke su na glasu ljepotice. Slovenci iskreno ljube sve Slavene, a naročito Hrvate, koji im vraćaju ljubav ljubavlju. Tolikoga duševnoga jedinstva nema nigdje među Slavenima, koliko među Hrvatima i Slovencima. Slovenci i Hrvati složna su braća.

* * *

Današnja Štajerska, Koruška, Kranjska i Primorje, gdje su se Slovenci naselila prema koncu šestoga vijeka, bile su posve upustošene, a stari gradovi ponajviše razoreni. Slovenci dođoše u današnju svoju domovinu kao

mirni, dobri i pošteni ljudi, da se zaklone od napadača i otimača.

Teško je, kad narod mora da ostavi staro svoje ognjište, pa mu se naseliti u opustošene krajeve, gdje ni krova nema, gdje svaki mora na novo da se okući. No marljivi i čestiti Slovenci latiše se odmah posla, posagradiše sebi kuće i stadoše orati i sijati. Tako su se ti pusti krajevi uredili i upitomili i eto krasne i pitome nove slovenske domovine, koja je Slovincima toliko omiljela. Slovenci mišljahu, da će u toj svojoj domovini živjeti mirno, zadovoljno, u poslu, o svojoj mucu i u veselju. Krasno li bi bili oni napredovali u svemu, da su imali mira, ali i tu su se morali braniti sad od strašnih Avara, sad od Bavaraca, pa u Istri od Bizantinaca i od Talijana uza Soču. Od svih tih neprijatelja bijahu najgrozniji i najopasniji Avari. Bilo ih je kao na gori lista, a uza to su bili još svi vrlo ratoborni, žedni ljudske krvi, vješti krvavu zanatu, te prave ljudske nemani. Preko dvadeset godina trpjeli su Slovenci grozne muke i nevolje od tih paklenih divljaka. Ni djeca, ni žene, ni starci, nitko nije bio siguran za svoju glavu i za svoj imetak. Zaista je čudo, što nije Slovenaca posve nestalo. To je dokaz, koliko su Slovenci žilav narod i kolika je njihova životna snaga.

Te strašne sile oslobodio je Slovence kralj Samo. To je bio pametan čovjek. On je znao, da su Slaveni hrabri, valjani i pametni ljudi, a da im ništa toliko ne treba, koliko jedinstva. Pa zato Samo udruži i ujedini Čehe, Moravce i Slovence i tako osnuje veliku slavensku državu, koja se pružala od gora Krkonoša u Češkoj, pa do Jadranskoga mora. Tako Slovenci postaje jaki, pa su ih se bojali Avari i pohlepni Nijemci; no kako umrije Samo (662.), odluče se na svoju žalost od Čeha, te po-

stanu sami svoji. Osvjedočiše se međutim, da narod ima veću snagu i vrijednost, kad je ujedinen u državu, nego kad se pocijepa u rodove i kad sebi bira samo za vrijeme rata zajedničkoga vojvodu. Zato odluče, da sebi izaberu zajedničkoga vladara ili kneza, koji će njima i u miru vladati, ali koji će morati štovati njihove stare običaje i slobodu.

Prvi slavenski knez poslije Samove smrti bijaše Valduh. Bio je hrabar vojvoda, pravedan i milostiv vladar. Više stotina bugarskih obitelji bježalo je od Avara, da se spase i nađu zakloništa. Među Nijemcima tražili su ga uzalud. No Valduh ih zakloni i lijepo naseli među vrlim Slovencima. I talijanske bjegunce primali su Slovenci gostoljubivo i davali im zakloništa. Toga radi udarali su Talijani na Slovence, ali su ih ovi sretno pobijedili.

Domala eto opet Avarâ, gdje prodiru preko međe slovenske i udaraju na Slovence groznom silom. Slovenski knez Borut u stisci zamoli bavarskoga vojvodu Tasila II. za pomoć. Tasilo dođe s vojskom, ali ne će da badava pomaže Slovencima, već hoće da njihovu nepriliku upotrebi u svoju korist. Knez Borut morao ga je u nevolji svojoj priznati svojim gospodarom, a da zajamči svoju vjernost, morade mu poslati mnoštvo slovenskih talaca, a među njima i svoju djecu u Bavarsku. Tako jadni Slovenci dodoše opet pod tuđu vlast, te osjetiše, kakav im je Nijemac prijatelj i pomoćnik.

Otkako dobiše bavarski vojvode vlast nad slovenskim knezovima, nastojahu solnogradski (Solnograd je onda bio bavarski grad) biskupi, da zatraju staru slovensku vjeru i da Slovence pokrstite. No taj način pokršćivanja nije valjao. Tako Nijemci i ovdje ne mogoše zatajiti svoje silovite ćudi. Isus Krist i toliki pravi kršćani

učiniše blagom riječi, krasnim naukom i primjerom svoga kršćanskoga života više za kršćanstvo, nego sva surova sila i sve oružje na svijetu. Nije dakle čudo, što su se mnogi Slovenci takovu silovitu krštenju, što ga nijesu ni razumjeli, i oružjem opirali. Slovence je stao prvi krstiti solnogradski biskup sv. Rupert, pa onda Virgilije i njegov učenik sv. Modest. Ovaj posljednji pokrstio je veći dio Korutanaca i Kranjaca. Ali potajice živjelo je mnogo Slovenaca po svojoj staroj vjeri, a s pravom se može reći, da su ti bili u svojoj blagoj slavenskoj duši bolji kršćani, nego pokršteni Nijemci. Slovenski starješine i svećenici nastojahu, da Slovenci ostanu u svojoj staroj vjeri, jer ne imadahu vjere u Nijemca, te mišljahu, da je kršćanstvo samo zamka, u koju hoće Nijemci da uhvate Slovence, pa da im otmu svu slobodu. Tako ostaše Slovenci na visokoj Gorenskoj, napose u čitavoj bohinjskoj dolini, u Štajerskoj, kao i ugarski Slovenci, u svojoj staroj vjeri.

Borutov sin Karast, njegov bratić i nasljednik Hotemir bijahu kršćanski odgojeni na dvoru bavarskoga vojvode Tasila. Oni pozivahu kršćanske sveštenike među Slovence i podigoše mnoge crkve. To je slovenske starovjerce toliko žestilo, te naumiše Hotemira izagnati iz zemlje Hotemir umrije g. 769. Njegov nasljednik Valhun oružjem je silio Slovence na kršćanstvo, a ovi odvratiše silu silom. Sastajali se potajice, dogovarali se i zadali vjeru, da ne će dotle mirovati, dok ne otjeraju Valhuna, dok se ne oslobode ispod bavarske vlasti i dok ne izvojšte slobodu svojoj staroj vjeri. Vođe bijahu im iskusni i hrabri, pa su manjom silom nadvladali protivnike. Prvi vođa bio je Droh, veliki svećenik starovjerskih Slovenaca. U boju bio je prvi, a na bijegu zadnji. Kad su ga protivnici savladali, tražio je novih drugova i borio se do zadnjega daha za stare slavenske bogove. Drugi gla-

soviti vođe ustaški bijahu Vrel, Drodor i Samo, po svoj prilici sva trojica Slovenci iz Štajerske, gdje se stara vjera najduže očuvala. Ti bojevi među rođenom braćom bijahu okrutni i grozni. Čovjeka mora i danas srce da boli, kad se sjeti, kako su se i onako pocijepana braća klala. Svega toga ne bi bilo, da nije bilo silovitih Nijemaca. Valhun je dva puta bježao u Bavarsku, da moli pomoć. Najzad pobijediše kršćani. Što je starovjerskih vođa ostalo u životu, posjekoše ih kršćani. Tako je nestalo stare slavenske vjere po svoj Koruškoj, Kranjskoj i Štajerskoj.

— Duskora poslije toga stala se slovenska zemlja komadati, te nije bilo više pravoga jedinstva među slovenskim narodom. Koruška bila je još dugo najznamenitija zemlja. S njom je bila sad ujedinjena, sad opet razlučena Kranjska. Dolenska Kranjska bila je više puta pridružena Hrvatskoj, ili je bila pod vlašću oglejskih biskupa, kamo je pripadala i Gorička. Istra bila je ili sama za se, ili pod Furlanijom. Štajerska je imala također posebne glavare, a bila je gdjekad ujedinjena i s ugarsko-slovenskom kneževinom.

Kad je Karlo Veliki savladao Bavarce g. 788., predali su mu se i Slovenci videći, da se njegovoj velikoj sili ne mogu opirati. Karlo Veliki podijeli Slovence među više glavara ili knezova, da ih tako oslabi; ali je ipak štovao njihov jezik i njihove običaje. No poslije smrti Karla velikoga njemački su grofovi sve strašnije tlačili slovenski narod. Godine 819. digne se viteški Ljudevit, knez posavskih Hrvata na njemačke zatornike. Njemu se pridružiše i dođoše Hrvatima u pomoć braća Slovenci. Tako su se braća Hrvati i Slovenci nekoliko godina sretno borili pod jednim domoljubnim barjakom proti svomu zajedničkomu neprijatelju. No silni su Nijemci svake godine slali novu

vojsku na bojište, te su napokon pomoću izdajica savladali Hrvate i Slovence, i činili im po tom većih krivica, nego li prije.

Poslije tih krvavih i nesretnih događaja dođoše Štajerci pod vlast ugarsko-slovenskoga kneza Pribina i njegova vrloga sina i nasljednika Kocela (860.), pa im je bilo bolje nego onim Slovencima, kojima je Nijemac sio za vrat. Kocel je vidio, da tuđi svećenici, koji ne znadu slovenskoga jezika i ne poznaju slavenske ćudi, nijesu sposobni da uče i krste Slovence, pa je zato pozvao u svoje zemlje svetoga Metodija, koji je narod učio u slavenskom jeziku, pa je bio zadahnut duhom apostolskim i poznao blagu i pravu kršćansku dušu slavensku. Narod primi Metodija s velikim veseljem i tek onda osjeti pravu dragotu i ljepotu kršćanstva, kad ih je Metodije naučao slavenskim jezikom i pjevao im službu božju na istom jeziku, što su ga svi razumjeli. Do toga su vremena Slovenci slušali latinske mise, kojih nije nitko razumio.

Dokora po Kocelovoj smrti osnovao je Svatopluk silnu moravsku državu, pa joj pridružio također ugarsko-slovensku kneževinu do Dunava. Nijemcima je to dakako bilo zazorno, pa da novu slovensku državu rascijepaju odmah u početku, pozovu Mađzare u pomoć. Za Svatoplukova života nijesu Nijemci ni s mađžarskom pomoću mogli postići, što su htjeli. No Mađžari se sad nastaniše u Ugarskoj, a po Svatoplukovoj smrti osvoje i ugarsko-slovensku ili panonsku kneževinu, koju su tako razorili, da je od ondjašnjih Slovenaca do danas ostalo jedva šezdeset hiljada. I ostale slovenske zemlje mnogo su patile od Mađžara, koji su hodali preko Štajerske, Koroške i Kranjske, te napadali Italiju i Njemačku. Slovenci nijesu bili nikad sigurni od njih ni za život ni za imetak. Tim mađžarskim napadajima bio je tek onda kraj, kad

je sveti Stjepan prisilio svoje Madžare, da se pokrste. Pokršteni Madžari primili su se kod kuće rada i mirna života.

Proti Madžarima borio se sav slovenski narod. I u tom jedinstvu bio je njegov spas. Inače je ostao razdijeljen u više grofovija i vojvodina. Slovenci posebnih tih zemljica bili bi zaboravili, da ima i drugdje Slovenaca, pa su se njihovi knežići među sobom svadali i sa svojim Slovencima udarali na rođenu braću Slovence. Tako se među rođenom braćom posijala svađa i mržnja. Kranjac nije mario za Korušca, nego ga je prezirao, a ovaj opet njega. Tako je pomalo nestalo među njima slovenske svijesti, pa nijesu više ni znali, da su svi Slovenci rođena braća. Nestalo je njihova starog narodnoga imena, pa su se Slovenci zvali Štajerci, Kranjci, Korušci i t. d. U toj nesvjestici pala je slovenska Furlanija pod Talijansku, pa se napokon potalijančila i Slovencima izgubila.

Kad je car Oton I. pobijedio na talijanskom polju Madžare (955.) i uzeo im komad današnje Austrije, temelji više manjih grofovija ili krajina, koje su imale braniti njemačku državu od neprijatelja na zapadu. Sadanju Štajersku razdijeli na dvije krajine, na gornju i donju, koje su u početku pripadale koruškoj vojvodini, od koje su se u jedanaestom vijeku za vazda odlučile. God. 1055. dobiše grofovi Traungavski gornju krajinu, a poslije prozvaše svu zemlju po svom gradu Štajeru Štajerskom. Uz ovu baštini grof Otokar VII. god. 1140. i donju krajinu, a to je ponajviše današnja slovenska Štajerska. Ovako sjedinjenu Štajersku podigne car Fridrik g. 1180. na vojvodinu. Pošto grof Otokar VIII. nije imao djece, to su po njegovoj smrti god. 1192. Štajersku dobili austrijski vojvode roda Babenberškoga.

U Koruškoj su se vojvode mijenjali vrlo često,

osobito otkako ju je car Oton III. g. 995. za vazda odlučio od Bavorske. Najmoćniji vojvoda bio je Adalbert Epenštajnski, koji je vladao i Veroneskom, Furlanijom, Kranjskom, Slovenskom krajinom i Istrom (1012.). Kad je izumrlo Epenštajnsko koljeno god. 1122., dobiše Korušku grofovi Sponhajmski.

Kranjska bijaše sad samosvojna krajina, sad združena s Koruškom. Godine 1077. dao je njemački car Henrik IV. Notranjsku oglajskomu patrijarki, a u Gorenskoj imali su hrizinski biskupi u Loki i drugdje velika imanja. Mnogo od ovih i drugih imanja nakupovali su babenberški vojvode, od kojih je bio Fridrik Ratoborni najsilniji gospodin u Kranjskoj. Kad je s tim Fridrikom izumr'o god. 1246. babenberški rod, svojatahu Kranjsku gorički grof Majnhard, pa oglejski patrijarka, brizinski biskup i Sponhajmski vojvode u Koruškoj.

Poslije smrti Fridrika Ratobornoga (1246.) vladahu u Austriji i Štajerskoj privremeno namjesnici cara Fridrika II., koji je onda ratovao s rimskim papom. A kad je car god. 1250. umr'o, austrijska gospoda izaberu sebi češkoga kraljevića Přemisla Otokara II. (1251). Štajerci se napokon odluče god. 1254. za ugarskoga kralja Belu IV. Samo komad gornje Štajerske ostao je s Austrijom. No Štajerci nijesu bili zadovoljni s ugarskom vladom, te oni predu god. 1260. k Přemislju Otokaru II., koji naslijedi god. 1269. Korušku i Kranjsku. Tako je veći dio slavenskih zemalja bio pod vlašću češkoga kralja, kao nekad za Samova vladanja. I taj se savez doskora prekinuo. Novi njemački car Rudolf Hapsburški savlada Přemisla Otokara II. god. 1276. na moravskom polju, pa mu uzme Austriju, Štajersku, Korušku i Kranjsku. Te zemlje dobiše god. 1282. carevi sinovi Albreht i Rudolf, a godinu poslije toga sam Albreht, koji prepusti Korušku tirolskomu

grofu Menhardu. Godine 1325. izumrije rod tirolskih grofova, a Koruška dođe opet pod vlast habsburških vojvoda, koji su onda vladali malo ne svjema slovenskim zemljama. God. 1365. po smrti Rudolfa IV. podijele sebi njegova braća Albreht III. i Leopold III. habsburške zemlje. Leopolda zapane osim Tirolske i Štajerska, Koruška i Kranjska, a god. 1382. dobije i Trst.

Celjski su se grofovi međuto toliko usilili, da se ne htjedoše više pokoravati vrhovnoj vlasti austrijskih vojvoda, nego im oteše mnogo zemljišta i gradina u Štajerskoj i Kranjskoj. Radi toga nastali su žestoki bojevi, koji su trajali više godina, i u kojima se prolilo mnogo slovenske krvi.

Slovenskih junaka palo je također mnogo u ratovima proti Turcima ne samo u njihovoj domovini, nego i izvan nje. Godine 1418. prodrli su Turci prvi put u slovenske krajeve. Od onda nijesu Slovenci bili čitavo stoljeće sigurni od Turaka. Slovenci su morali sami braniti svoju domovinu od Turaka, i više su ih puta slavno pobijedili. Ali su Turci u tim ratovima popalili stotine i stotine lijepih slovenskih sela, te mnogo slovenskih djevojaka i mladića odveli u ropstvo. Po svoj slovenskoj zemlji, po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i Gorici prolijevala se u strašnim bojevima slovenska krv. Danas ima Slovenaca samo u južnoj Štajerskoj, ali pred hiljadu godina bilo ih je po svoj toj zemlji i zahvatali su ča u gornju Austriju. Tako je to bilo i u Koruškoj, gdje ima danas samo u južnom dijelu te zemlje Slovenaca. Slovenaca nema više ni u Tirolu.

Slovenci su se borili toliko sad proti ovomu, sad proti onomu neprijatelju. Tako su se Nijemci i drugi zapadni narodi za slovenskim leđima mirno i lako razvijali i napredovali. Slovenci bili su susjedi Bavarcima,

Langobardima i Avarima. Sve su ovo bili ratoborni, a i grabljivi narodi. I tako su se Slovenci nalazili među tri vatre, te su mnogo trpjeli od njihovih nasrtaja. Ali su i Slovenci gdjekad vratili svojim tlačiteljima žao za sramotu. Zaista je pravo čudo, što su Slovenci ostali u životu. To je upravo svjedočanstvo, koliko su Slovenci žilavi, hrabri i puni životne snage.

Slovenci nijesu još ni danas ujedinjeni, nemaju svojih slovenskih srednjih škola, nemaju svoga sveučilišta, pa ipak oni u svojoj vječnoj borbi lijepo napreduju.

Slovenska je svijest danas rasplamćena, i oni znadu, da im je spas u svom ujedinjenju i u jedinstvu s Hrvatima. Kada to bude, nastat će za sve nas sretniji i novi vijek.

Bugari.

tari Bugari bijahu pastirski narod. Dijeliše se u dva ogranka, u zapadne i istočne Bugare. Zapadni se Bugari odvojiše god. 678. od svoje braće, krenuše prema Dunavu, predoše ga, i naidoše na Slaveni, koji su ispod Dunava živjeli već odavna kao u svojoj pravoj domovini. Bugare je doveo njihov knez Asparuh. Tu utemelje Bugari novu državu, koju su sve više proširivali, a u desetom su vijeku ujedinili pod svoju vlast malo ne sva slavenska plemena na istočnom Balkanskom poluotoku. Oba naroda življahu složno. Premda bijahu Bugari gospodari, ipak nijesu zatirali Slavenâ, nego primiše njihove običaje i jezik. Ne prođe tri stotine godina i Bugari se pretopiše u slavenski narod, koji se i danas zove »Bugari«. Slavenâ bilo je na broju mnogo više, nego li Bugara. Tako se balkanski Slaveni pomoću tuđega naroda ujediniše u jaku državu i osjiguraše sebi narodni opstanak.

Krum i Omortag.

Poslije dolaska svoga (679.) u novu svoju domovinu Bugari su se morali mnogo godina braniti od strašnih napadaja bizantskih careva. Zemlje su između Dunava i balkanskih gora, gdje su se naselili Bugari, krasne i plodne, pa nije čudo, što ih se Bizantinci nijesu mogli nikako odreći dobrovoljno. U tim strašnim bojevima pobijedili su obično Bugari. Kad su pak nastale domaće prepirke, Bizantinci se digoše na Bugare i pobijediše ih nekoliko puta.

Groznoga Kruma (802. ili 807.—815.), najmoćnijega bugarskoga kneza, nije nijedan neprijatelj nadvladao. Bugarska se onda protezala preko Vlaške do Karpatskih gora, a Krum osvoji još i velik dio istočne Ugarske i sve bizantske zemlje sve do Carigrada. Poslije mnoge prolivene krvi osvoji znamenitu današnju Sofiju. Radi tolikoga gubitka udare Bizantinci ponovno na Bugare velikom silom. U početku poslužila im je sreća, orobili su mnoge krajeve i spalili bugarsku prijestolnicu. Kad su se Bizantinci kao pobjednici nakanili vratiti kući, Krum opsjedne sve puteve, što vode kroz Balkanske klance, i uhvati ih u stupicu, te nijesu mogli ni naprijed, ni natrag. Bizantinski car Nikifor uvidi odmah veliku opasnost i podvikne žalosno: »Otuda ne utekosmo, osim da se pretvorimo u ptice!« Bugari potuku svu bizantsku vojsku do zadnjega čovjeka. Poginuo je i car Nikifor.

Omortag sklopi primirje s bizantskim carem Leonom na trideset godina. Tako je mogao većom silom prodirati na zapad, gdje su se Timočani, slavensko pleme uz riekü Timok u današnjoj Srbiji, i Bodrici uz Rijeku Tisu, htjeli osloboditi bugarskoga gospodstva. Franci su svoju vlast raširili do bugarske države (823). Omortag udari na

Franke, na koje se digoše i Hrvati (827.). Po dovršenom ratu zadrže Bugari Srijem i istočnu Ugarsku, a Hrvati postanu opet sami svoji.

Već prije dolaska Bugarâ u današnju svoju domovinu bilo je ondje kršćana među Slavenima, a još ih je bilo više, kad je Krum iz bizantinskih krajeva naselio kršćanskih zarobljenika, među kojima bijaše biskupa i drugih svećenika. Ti su i u svom ropstvu učili kršćansku vjeru.

Boris.

Boris (852.—888.) ratovao je prvih godina svoga vladanja s Bizantincima, Srbima, Hrvatima i Francima. Bizantincima uze velik dio Mačedonije. U² boju s Hrvatima i Srbima nije imao sreće. Boris primi kršćansku vjeru. Nastojao je da pokrsti sebe i ostali narod, pa su Gorazd, Kliment, Sava i drugi učenici sv. Metodija učili narod u kršćanskoj vjeri, uredili službu božju u slavenskom jeziku i tako udarili temelj slavenskoj književnosti.

Simeon Veliki.

Simeon Veliki (893.—927.) bijaše najslavniji bugarski vladar. U svojoj mladosti učio je nauke u Carigradu. Ratovao je s Bizantincima, Madžarima i Srbima. U njegovo vrijeme procvata je bugarska književnost. Književnošću bavili su se biskup Konstantin, pop Grego-

rije, redovnik Hrabr i drugi. I sam Simeon pisao je knjige, pa su ga radi odlična pisanja spoređivali s egipatskim kraljem Ptolomejem. Tako se Simeonovo doba zove zlatno doba bugarske književnosti.

Simeon se prozva bugarskim carem i okruni se krunom, što ju je primio iz Rima.

Car Petar.

Car Petar (927.—968.) bio je pobožan i miroljubiv čovjek. Domaći nemiri slabili su sve više bugarsku državu. Uz to zlo nastane i vjerski razdor, koji je još više razrovaao oslabljenu bugarsku državu. Pop Bogumil stao je učiti kršćansku vjeru na svoju ruku, i domala je imao ne samo u Bugarskoj, nego i po susjednim slavenskim državama mnogo sljedbenika. On je učio, da su dva najviša boga, jedan dobar, a drugi zao. Po njegovu mišljenju stvorio je dobar Bog sve, što je nevidljiva i duševna, dok je zli Bog, koga je zvao Satana, stvorio sve, što je vidljiva ili tjelesna. Svaki bogumilac smio je tumačiti sveto pismo, a osim očenaša nijesu molili nikakve molitve. Bogumili bili su inače vrlo radini i miroljubivi ljudi, malo su govorili, rijetko su se smijali, a oštro su postili. Tko je imao više, nego je trebao za svagdanji život, davao je u pobožne svrhe siromasima, bolesnicima i za opskrbu učitelja. Mesa nijesu jeli, te nijesu ubijali nikakvih životinja osim zmija, što ih Satana najviše voli. Najpobožniji bogumili nijesu se ženili, a od drugih su se ljudi razlikovali tammim odijelom. Baš u tom vidi se pitoma i mekana slavenska ćud. Mnogi su Slaveni zalutali

na taj krivi put, koji nam je mnogo škodio. Bogumilska vjera zatrla je u Bugarskoj svako književno djelovanje, koje se prije stalo tako krasno razvijati; ona je priječila i razvoj prosvjete. Lijepo je, kad ljudi mirno žive, kad se ne kolju i kad ne ratuju, ali je vrlo zlo, kad se ne jačaju, kad ne napreduju u općoj prosvjeti i kad se ne spremaju, da se mogu oprijeti neprijateljskim narodima, koji ih opkoljuju i vrebaju, da ih podjarme i unište. Bogumili bili su uzrokom, da su Turci poslije tako lako osvojili sav Balkanski poluotok. Narod, koji napreduje u svakom dobru, koji razumno živi, stiče mnogo imetka, jača se u svakom pravcu, ima mnogo otporne snage i spreman je vazda na obranu svojih prava, svoje narodnosti i drugih svojih svetinja; ostaje živ i zaslužuje da živi.

Bugari pod bizantinskom vlašću.

Bugari su mnogo pretrpjeli i prolili potoke krvi za svoju domovinu i za svoj opstanak. Dosta će biti, da se od tolikih grozota spomene samo ova: Bizantinci potukoše strašno Bugare i dođoše im iza leđa. Petnaest hiljada Bugara zarobiše, a okrutni bizantinski car Vasilije II. dao je sve oslijepiti. Samo jednomu od stotine ljudi ostavio je po jedno oko, da ostalih svojih 99 drugova vodi kući u Bugarsku. Kad je bugarski car Samuel (976. – 1014.) vidio toliku množinu tako nečovječno osakaćenih zemljaka, popane ga tolika groza, te se onesvijesti i pane. Kad se osvijestio, zamoli hladne vode; ali jedva što je okusi, uhvati ga tolik grč, da je umr'o dva dana iza toga.

Prije slobodna i jaka bugarska država posta sada bizantinskom pokrajinom. Ljudi je ostalo u njoj malo živih. Plodna zemlja bila je opustošena. Tisuće i tisuće Bugara izginuše na bojnom polju, a druge odagnaše preko mora u azijske krajeve. Od domaćih uredaba ne osta Bugarima ništa osim crkve i narodnih sveštenika, koji su i nadalje službu božju obavljali u slavenskom jeziku. Po Bugarskoj robili su Pečenezi i Kumani. Šezdeset hiljada Kumana nahrupi god. 1065 preko Dunava u Bugarsku. Sve to nije poništilo Bugara, nego su se spremali i dizali na Bizantince, koji su ih nemilo tlačili.

Dva brata Petar i Ivan Asen dignu narod na ustanak, da se otrese bizantinskoga jarma. Narod skoči na oružje, a Ivana Asena proglasi svojim carem. Bugari pobijede, i eto opet slobodne bugarske države.

Bugari pod turskom vlasti.

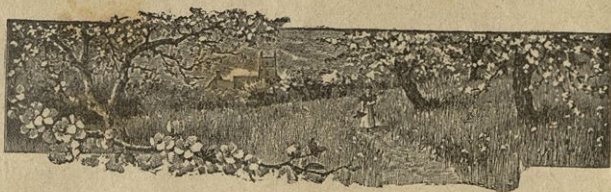
Poslije boja na Kosovu polju, gdje je propala srpska država (1389.) pobjeđujući posljednji bugarski car Ivan Šišman (1365.—1393.) za svoje prijestolje, pa se stao tajno dogovarati s ugarskim kraljem, kako da njegovom pomoću oslobodi Bugarsku propasti. Turski sultan Bajazit dozna za to, razljuti se i pošalje silnu vojsku preko Balkana. Iznenada navalila strašna turska vojska na Bugarsku i opsjedne Trnovu. Turci su se opkoljenim Bugarima grozili, da će sve popaliti i pomoriti, ako se ne predadu, ali sve uzalud. Tri mjeseca su se Bugari hrabro borili, dok nijesu Turci god. 1393. jurišem osvojili krasnu bugarsku prijestolnicu, u kojoj nastajao i

pomagaj. Po ulicama tekla je bugarska krv, a grad je gorio na sve strane. Što je znamenitijih ljudi ostalo na životu, otjeraše ih Turci u Malu Aziju, gdje ih je nestalo bez traga. Nestalo je i cara Šišmana. Po svoj prilici su ga Turci uhvatili i umorili. Odsada se Bugari nijesu mogli otresti sav srednji i novi vijek turskoga jarma, ispod koga su se ipak oslobodili pomoću Rusije u najnovije doba.

Propade slavno bugarsko carstvo. Pet stotina godina nosila je Bugarska poslije svoga pada teški jaram turski. Mnogo je prepatila jadna Bugarska! Krasna je zemlja Bugarska, narod mukotrpan, darovit, pošten, vanredno marljiv i štedljiv. No u ropstvu ne cvate ni znanost, ni umjetnost, ni prosvjeta. Tako Bugarska toliko dugih vijekova nije mogla napredovati. Ona je u svom ropstvu dugo bugarila, ali očajala nije. U najtežim je časovima Bugarska imala hrabrih, rodoljubnih i slavnihi sinova. Oni su za svoju domovinu prolijevali krv, za nju živjeli i i umirali. Ništa ih nije moglo zastrašiti. Trpjeli su studen i glad, no svojim su domoljubnim pjesmama i vatrenim proglasima uspirivali nesretni bugarski narod za slobodu, budili u njemu narodni ponos, hrabрили ga, da ustraje u borbi, tješili i pripravljali ga za oslobođenje, za ustanak, za slobodu. Lijep je broj takovih bugarskih junaka. Oni su najveća dika svoje izmučene domovine. Oni su sol svojoj zemlji, sunce bugarske slobode. Palo ih je mnogo na stratištu i u turskim tamnicama. Iz njihove mučeničke smrti rodi se u Bugarskoj zlatna sloboda. I prije kakovih dvadeset godina strese ona sa sebe teške ropske verige.

Danas se posestrima Bugarska žuri, da na prosvjetnom polju stigne sretnije narode, koji su se razvijali u slobodi i sretnim prilikama. Bože, blagoslovi je u tom nastojanju!

Polapski Slaveni.

Dod godine 200. do 500. naselilo se uz rijeku Labu do Baltičkoga mora mnogo slavenskih plemena. Među njima bili su najznamenitiji Srbi, Bodrići i Ljutići. Tih Slavena bilo je mnogo, a bili su i vrlo hrabri. Ipak je njihova sudbina najžalosnija. Nijesu se mogli oteti strašnomu njemačkomu pritisku. Rod za rodom propadao je u očajnim bojovima. Od velikoga broja tih Slavena ostalo je do današnjega dana kojih dvjesta hiljada lužičkih Srba. Što je tomu uzrok? Opet Nijemac i stari naš slavenski grijeh: pocjepkanost i nesloga. Mjesto da su se sva ta plemena ujedinila u jaku državu, svako je htjelo, da živi samo za se, a bilo je dapače i protivnik svomu susjedu. Najviše su se mrzili Bodrići i Ljutići. Proganjali su jedni druge, i pozivali Nijemce u pomoć proti braći svojoj. I tako se opet obistinila ona naša narodna: »Tko ne prizna brata za brata, priznat će tuđina za gospodara.« Da su se Srbi ujedinili s braćom Česima ili s Poljacima, sačuvali bi svoju slobodu i mogli bi se otimati proti silnim Nijemcima. No

narodna nesloga nije ni njima otvorila oči da vide, kako im je spas i budućnost jedino u slozi i u slavenskom jedinstvu. O koliko je tu opet nauke za rascijepana slavenska plemena!

Do Karla Velikoga življahu polapski Slaveni u miru. Obradivahu polja, a bavili su se i obrtom i trgovinom. Ali tinjalo je već neprijateljstvo među Bodrićima i Ljutićima. Kad je njemački car Karlo Veliki udario vojskom na Sase, pomagali su mu Bodrići i primali ga na zemljište Ljutića (789.), koji se moradoše pokoriti tolikoj sili. Karlo Veliki skući pod svoju vlast i Srbe.

Poslije smrti Karla Velikoga otresli su se polapski Slaveni malo po malo njemačkoga jarma. Novo zlo navali na Slavene, kad su saski vojvode došli na prijestolje u Njemačkoj. Henrik I. savlada i Bodriće i Ljutiće. Kad Slaveni nijesu više mogli podnositi njemačkoga jarma, spremiše se na ustanak. No lužički pogranički grof Gero sazna, što Slaveni namjeravaju. Lukavi Nijemac priredi u svom gradu veliku gozbu i pozva u čast do trideset najodličnijih slavenskih knezova, kojima se gradio dobrim prijateljem. Slavenski knezovi ne sluteći ništa zla, dođoše svi. Usred gozbe dade Gero znak, a oružani stražari narsnu na goloruke knezove i pomore sve osim jednoga, koji uteče. Vijest o tom groznom umorstvu proširi se brzo po slavenskom narodu. Ljutići dignu se na oružje, njima se pridruži mnogo drugih rodova, pa protjeraše sve Nijemce preko Labe. Nijemci mišljahu, ako pomore slavenske glavare, da su utukli i narod, ali se kruto prevariše. Što Gero nije mogao silom, to je učinio mitom. Knez Tugomir izda svoj narod Nijemcima. Sve nastojanje Slavenâ oko svoga oslobođenja osta bez uspjeha.

Karlo IV. združi Lužicu sa Češkom. To je uzrokom, što su lužički Srbi do danas sačuvali svoj jezik.

Vladohlepni njemački vojvode izmisle, da bi vojna proti nekrštenim Slavenima bila Bogu toliko mila, kao križarska vojna u Palestinu, a bilo bi mnogo manje truda, a više koristi, više plijena. Godine 1148. udare njemački križari na Bodriće, Ljutiće i Pomorance. Slaveni su se u početku hrabro borili i branili, ali Nijemci su godinu za za godinom navaljivali na nje, i tako ih oslabili i savladali. Nijemci poubijaše Slavene ili ih protjeraše s njihovih zemljišta, a naseliše onamo Nijemce. Tako je malo po malo nestalo svega slavenskoga naroda uz Labu i Baltičko more. Potomci polapskih Slavena danas su tvrđi Nijemci; samo je ostala šaka lužičkih Srba.

Prije kakvih 500 ili 600 godina živjeli su Nijemci po čitavoj sjevernoj polovici današnjega njihova carstva pomiješani sa Slavenima, a prije 1000 ili 1100 godina nije u onim zemljama bilo nikakvih Nijemaca, nego su ondje svuda živjeli Slaveni. To je bila prava slavenska domovina. Polapski Slaveni živjeli su u vrijeme svoje samostalnosti po zapadnoj Prusiji, Pomoraciji, Braniboru, kraljevini Saksoniji, provinciji Saksoniji, Anhaltu, istočnoj polovini Hanovera, Meklenburg-Šverinu, Meklenburg-Strelicu i po južnoistočnom dijelu Šlezvig-Holštajna, za tim po ostrvima Fehmarnu, Rügenu, Usedomu i Volinu. Ti Slaveni bijahu vrlo hrabri, pa da su se još ujedinili i bili složni, održali bi se još i danas, a ne bi danas bilo njemačke carevine, već bi se onuda pružala velika, jaka i slavna slavenska država. A evo što učini Nijemac od zdravih i jakih nesvezanih palica! Nigdje među Slavenima nije zloduh nesloge i mržnje silnije gospodovao, nego među polapskim Slavenima. To su posljedice strašnoga zla, slijepe i lude nesloge!

Kad su Germani u rimskoj vojsci preoteli mah i

kad dobiše u svoje ruke vrhovništvo nad rimskom vojskom, kad prvaci u rimskoj vojsci bijahu Germani, kad je napokon i sva državna vlast prešla u ruke Germana Ricimera, stalo je padati, a najzad je i propalo silno i slavno rimsko carstvo. Koje onda čudo, što su propali i polapski Slaveni!

Česi i Moravljani.

Slaveni su se naselili u drugoj polovici petoga stoljeća i u Češkoj i Moravskoj. Zna se pouzdano samo toliko, da je pošlo više slavenskih plemena prema zapadu, da nađu sebi bolju domovinu. U Češkoj se nastanilo jedno pleme uz drugo. I prođe nekoliko stoljeća, dok su se ta plemena udružila u jedan narod. Najznamenitije pleme bili su Česi, koji su se naselili u sredini zemlje oko današnjega grada Praga. Pleme Sedličani naselilo se oko današnjega grada Heba, Lučani oko Žaca, Lemuzi oko Ljutomerica, Pšovani od Melnika prema istoku, Hrvati pod gorama Krkonošima, a Zličani oko Časlave. Ta su plemena bila jamačno najveća i najjača, jer su dugo sačuvala nešto svoje stare samosvojnosti, dok za ostala plemena ni ne znamo.

Kad su se divlji Avari ugnijezdili u Ugarskoj, nasrtali su na svojim brzim konjima malo ne svake godine i na Moravsku i na Češku. Tu su nemilice pustošili, harali i ubijali. Natovareni bogatim plijenom vraćali su se u svoje utvrđene tabore na doljnom Dunavu. Da su bili češki Slaveni ujedinjeni i složni, lako bi odbijali grozne divljake; ali svako je pleme branilo samo svoje zemljište i ognjište,

pa nije moglo tolike avarske sile uspješno suzbijati. Tako su sva plemena trpjela grozne muke i nevolje. Bilo se bojati, da će Česi pasti za vazda pod tuđu vlast, te oslabiti i napokon iščeznuti, kako je nestalo mnogih slavenskih rodova uz Labu.

U to žalosno i opasno doba dođe spasitelj. On je znao, da su Slaveni junaci, poštenjaci i za sve dobro sposobni ljudi, a da im ne treba ništa drugo nego sloge, ujedinjenja i onoga moćnoga duha, po kom bi se Slaveni smatrali jednim narodnim tijelom i jednom narodnom dušom. Taj spasitelj bio je Samo. On se postavi Česima, Moravljanima, a i Slovencima na čelo, pa se s njima odlučno opr' o Avarima.

Samo.

Samo je bio Slaven, a po svoj prilici iz onih slavenskih krajeva, što bijahu pod vlašću njemačkih Franaka. Odanle, kako se priča, dođe god. 622. kao trgovac u Češku. Vidio je na svoje oči, što su trpjeli češki Slaveni od Avarâ; ali je i vidio, da je tomu zlu kriva narodna nesloga i pocijepanost. Obiđe svu zemlju i za godinu dana (623.) sakupi među različnim plemenima toliku vojsku, da je mogao smjelo udariti na avarske divljake. S tom hrabrom vojskom protjera Samo iz Češke i Moravske Avare, koji pobjegoše kući u Ugarsku. Zahvalni narod izabere po tom god. 627. svoga spasitelja svojim kraljem. Samo je svoje kraljevstvo sve više proširivao i tako utemeljio prvu veliku slavensku državu.

U ono je doba u Njemačkoj vladao kralj Dagobert. U čem smo mi Slaveni najslabiji — u svojoj neslozi i pocijepanosti — u tom su Nijemci najjači; a osim toga je još u njih njihova njemačka čud takova, da ne trpi, da im susjed ojača! Dagobert nije trpio, što se na njemačkoj međi snuje tolika slavenska moć, pa htjede da već u početku razori Samovu državu. Pošalje najprije poslanika u Češku, da zatraži, da mu Samo vrati neku štetu, što je Slaveni učiniše Nijemcima, koji su onuda putovali. Samo je poslanika mirno slušao. Kad je poslanik svoju dorekao, odvrati mu Samo muški, da će rado udovoljiti želji franačkoga kralja, ali tek onda, kad će i Nijemci ispraviti sve krivice, što su ih nanijeli Slavenima. Na to se franački poslanik razljuti i stane strašno psovati Sama i njegov narod, govoreći im da su poganski psi. Samo dade na to drzovitoga toga Nijemca protjerati iz zemlje, ali mu ništa drugo ne učini.

No eto dobre prilike kralju Dagobertu, da iskali svoju žuč na Slavene. On potvori Sama, da mu je uvrijedio poslanika, a po tom i njega samoga, pa još iste godine 630. udari s velikom vojskom na Sama. No Samo je sa svojim junačkim Slavenima kod Vogastiburga tako sjajno pobijedio Nijemce, da su ostavili svoj tabor i sve, što je bilo u njemu, te su pobjegli brže bolje kroz Češku šumu svojoj kući. Tako pokazaše češki Slaveni, što mogu, kad su složni, a Nijemac je dobio, što je tražio. Dagobert udari vojskom još jedan put na Sama, ali i taj put morade se sramotno vratiti.

Kako se širila slava slavenskoga kralja Sama, tako se širila i njegova država. Ona se najzad protezala od gora Krkonoša, pa do Jadranskoga mora, jer su i Slovenci priznavali Sama svojim vrhovnim vladarom. Ta krasna velika i jaka slavenska država bila je najjači bedem proti njemačkoj sili, koja je rasla sve više i više. Ali

vječna šteta, što se ta slavenska država nije duže održala, nego samo do smrti slavnoga Sama, do god. 662. Nijedan njegovih nasljednika nije se mogao održati na očevu prijestolju.

Ljubuša.

Od Samove smrti pa do njemačkoga cara Karla Velikoga nema pismenih spomenika za češku povjest. O tom doba zna se samo toliko, koliko kažu priče. U ono vrijeme, priča se, življaše u Češkoj Krok, čovjek tako mudar i pošten, da ga Česi izabraše svojim sucem i vrhovnim glavarem. On imadaše tri kćeri, koje bijahu na većem glasu nego li njihov mudri i čestiti otac. Najstarija zvala se Kazi, druga Teta, a najmlađa Ljubuša. Ljubušu je narod najviše ljubio i štovao. Bila je mudra, kao nijedna muška glava u svoj zemlji. Nijedan zakon nije joj bio nepoznat. Najzapleteniju parnicu umjela je bolje rasuditi, nego li najvještiji sudac.

Krok je umro bez muškoga djeteta, zato je narod postavio Ljubušu na kneževsko prijestolje. Ljubuša je neko vrijeme sama knezovala i narod bijaše s njom posve zadovoljan. U to se posvade dva brata Hrudoš i Štahlav radi očeve baštine. Ljubuša im presudi, da se ne može pravednije, ali nezadovoljan Hrudoš stane vikati, neka je stid muževe, kojima žena vlada. Ljubušu je to boljelo, pa se zahvalila na kneževskoj vlasti i pozove narod, da izabere sebi čovjeka, koji će oštro vladati. Ali Česi ne htjedoše pustiti svoje mile kneginje, nego ju zamole, da im kaže, koga hoće imati za muža, pa da će onoga iza-

brati knezom. Ljubuša je već od mladosti svoje poznavala u plemenu Lemuzâ pametna čovjeka Přemisa, pa bi njega htjela za muža. Odmah ode nekoliko najodličnijih ljudi na put i nađu Přemisa na polju gdje ore. Poslanici mu kažu što hoće i poklone mu se kao svomu novomu knezu. Přemisl ispregne volove, izvadi iz svoje torbe kruha i sira, počasti poslanike i otrese sa sebe prašinu. Poslanici ga ogrnu kneževskim plaštem, a on uzjaši konja, pa krene s poslanicima put Višegrada, gdje se oženio s Ljubušom.

Tako je orač Přemisl postao knezom i praocem slavne vladalačke porodice, koja je vladala sa češkom zemljom sve do godine 1306., kad je umr'o Većeslav III. posljednji Premislović.

Přemisl je bio pametan i odlučan knez. Dao je svomu narodu mudre zakone i dobre uredbe, koje su nekoliko stotina godina ostale nepromijenjene. Tvrdi se, da je Ljubuša utemeljila Prag, glavni grad Češke, nedaleko staroga Višegrada, od kojega ga je lučila rijeka Vltava.

Přemisl je bio po svoj prilici vojvoda Lemuzâ. On je to pleme udružio sa češkim, dok su njegovi nasljednici ujedinili ostala plemena.

Za kneza Kresomisla zaprijeti Česima velika opasnost od Nijemaca. Car Karlo Veliki pošalje god. 805. tri vojske na Češku, gdje su opustošile mnogo zemlje, ali se moradoše vratiti. Silni car njemački pošalje slijedeće godine opet vojsku na Čehe. Česi se s njim nekako nagode. Obećaju mu, da će mu svake godine davati po stotinu volova i pet stotina maraka srebra, i tako ga priznati svojim vrhovnim gospodarom. No zato im morale ostaviti svu domaću samosvojnost i knezove. Odmah po Karlovoj smrti otresu se Česi Nijemaca i postanu opet potpuno slobodni.

Glavar češkoga plemena bijaše ujedno knezom svoj zemlji. Kad ga je narod birao, postavio ga je na kameni stol. Tako su radili i koruški Slovenci. Kneževa vlast bila je ograničena. Knez dakle nije bio nikakov nametnik ni silnik. Za znamenite stvari morao je sazivati zemaljski sabor. Zastupnici toga sabora bili su zadružni starješine ili vladike i plemenski župani. Na sabor birali su dvanaest najodličnijih seljaka, koji svjetovahu kneza u sudištu i pomagali mu i u ostalim vladarskim poslovima. Tako je narod upravljao sâm svojom sudbinom.

Mojmir i Rastislav.

Cesi i Moravljani su najbliža braća, ali ipak imadahu svoje posebne knezove. U Moravljana bio je također Samo kraljem. U desetom stoljeću bila je već Moravska dobro uređena država. Protezala se i preko sjeverne Ugarske do Dunava. Knezom bijaše joj onda mudri Mojmir, a stolovao je na Velegradu u južnoj Moravskoj. Premda je Mojmir bio kršćanin i premda je priznavao vrhovnu vlast njemačkih vladara, ipak to nije bilo dosta tadanjemu njemačkomu kralju Ljudevitu. Lijepa slavenska država bila je Nijemcu trn u oku, jer je stajala kao jak bedem proti njemačkoj sili i pohlepi. Ljudevit nasrne god. 846. jakom vojskom na Moravsku, ne bi li slomio lijepu slavensku državu. Budući da ne mogaše silom ništa postići, podmiti Mojmirova sinovca Rastislava, koji izda svoga strica. Rastislav postane knezom na Velegradu, ali pod vrhovnom vlašću njemačkoga kralja. Što se dogodilo s Mojmirom, to se ne zna.

Rastislav domala osjeti, da nije dobro onomu, komu je Nijemac gospodar. Pripravljao se s toga svom silom, da se otrese njemačkoga jarma. U ostalom sklopi s bližnjim slavenskim rodovima prijateljski savez. Ljudevit, vladar njemački, vidje, kud smjera Rastislav, te udari god. 855. velikom vojskom na Moravsku, ali se morade sramotno vratiti. Ljut i bijesan nemilice je robio i harao, kud je god prolazio sa svojom vojskom. Sad je Rastislav činio sve, da podigne Moravsku i da je očuva od krutoga Nijemca, koji je silio sve više prema istoku. Kad Nijemci nijesu mogli naći drugoga razloga, da navijeste rat mirnim susjedima, rekoše, da moraju širiti kršćansku vjeru. Tako su Nijemci pod krinkom, da šire kršćanstvo, činili mnoga nedjela.

Rastislav je sve to vidio, a sam je bio kršćanin, pa odluči, da se pokrste Moravljani. Znao je, da njemački svećenici ne bi uspjeli, da pokrste njegov narod, zato zamoli cara Mihajla, svoga prijatelja u Carigradu, da mu pošalje kršćanskih blagovjesnika, koji umiju slavenski jezik. On im pošalje braću Ćirila i Metodija, koji dođoše god. 863. na Velegrad, odakle se brzo širilo po svoj Moravskoj i dalje po susjednim slavenskim zemljama svjetlo kršćanske vjere. Tako brzo i tako krasnim načinom, kao Ćiril i Metodije, nijesu Nijemci nikad nijednoga naroda pokrstili.

To širenje kršćanske vjere moralo bi biti milo svakomu pravomu kršćaninu i svakomu kršćanskomu narodu, ali samo Nijemcima bilo je zazorno. Nijemci su dobro znali, da će teže ponjemčivati Slavene, budu li ih vodili i prosvjetljivali slavenski svećenici, pa budući da ne mogahu slavenskim apostolima nikako nahuditi, optužiše Ćirila i Metodija, ta dva sveta čovjeka, da uče krivu vjeru, a službu božju da obavljaju samo zato u slavenskom jeziku,

da se ne bi razumjela njihova zabluda. Tako su Nijemci htjeli, da već u zametku uguše najveće i najsvetije djelo naše svete braće, pa da nam tako zatvore vrata u dobu nove prosvjete.

Njemački kralj Ljudevit nije mirovao, nego udari novom vojskom na Moravsku, no Rastislav junački odbije sve njegove napadaje. Gdje nije mogla ništa učiniti njemačka lukavština, tamo je Nijemcima pomogla nesretna i prenesretna slavenska nesloga. Rastislava uhvatiše izdajstvom. Kralj Ljudevit dade Rastislavu oči iskopati, a slijepa zatvori u neki njemački samostan, pa se ni ne zna, kad je umr'o.

Tako dođe Moravska opet pod njemačku vlast. Njemački upravnici grozno su tlačili slavenski narod u Moravskoj. Nesretni narod mirno je trpio u početku grozne muke, a kad već nije mogao nositi teškoga jarma, digne se patnik oružjem na svoje zatornike. Pravica pobijedi, a Nijemci moradoše preko međe, dok ih je najviše ostavilo svoje kosti u Moravskoj, koja je ostala samosvojna.

Svatopluk.

Moravski su Slaveni sklopili na to savez sa svojom susjednom braćom. Osobito je bio znamenit savez sa Česima i njihovim knezom Bořivojem. Odmah iste godine 872. pošalju Nijemci jednu vojsku na Češku, a drugu na Moravsku, ali ih hrabri i ujedinjeni Slaveni utjeraše u kozji rog, te ih je kralj Ljudevit morao moliti

za mir. Od sada su Česi u svjema vojnama pomagali svojoj moravskoj braći. Za toga saveza primiše i Česi kršćansku vjeru. Metodije pokrsti kneza Bořivoja na Velegradu, pa ode s njim u Češku, gdje je naučao i krstio. Kršćanstvo se i u Češkoj brzo raširilo. Nijemci su proganjali Metodija i smetali mu u njegovu apostolskom radu, pa su ga zatvorili u tamnicu, gdje je tamnovao dvije godine i pol. Iz tamnice pustiše ga tek na odlučnu zapovijed pape Ivana VIII. god. 873.

U to je Svatopluk raširio svoje kraljevstvo i tako ga ojačao, da tolike moći nije imao ni prije ni poslije. Velikoj njegovoj državi pripadala je onda osim Moravske sva zapadna Ugarska od Karpata, pa sve do Dunava i Drave, nekoliko bližnjih krajeva Poljske i Češke, koja ga je kao savezna kneževina priznavala svojim vrhovnim pokroviteljem.

Svatopluk je učinio velik red u svojoj državi. On je znao, da su mu Nijemci kao što i svjema Slavenima najopasniji neprijatelji, a ipak je na svom dvoru držao uvijek nekoliko Nijemaca. Najbolje mu se znao ulizati Nijemac Vihing, komu je dao nitransku biskupiju. Baš taj lukavi Vihing najviše je rovario proti Metodiju i najviše kopao rukama i nogama, da se otkloni slavenska služba božja, a uvede latinska. Za života Metodijeva nije mogao uspjeti, ali kad je ovaj god. 885. umr'o na Velegradu, Vihing je svjema silama ugušio svuda slavensku službu božju, a slavenske je svećenike, koji mu se ne pokoriše, protjerao iz zemlje. Ti bjegunci odoše u Bugarsku i Hrvatsku, gdje ih dočekaše s veseljem.

Dokora po smrti sv. Metodija zaprijeti Moravskoj velika opasnost. Himbeni Svatoplukov prijatelj, dapače i njegov kum, njemački kralj Arnulf, udari velikom vojskom

na Moravsku. Mjesto da bude Nijemac zahvalan svomu prijatelju i dobrotvoru, koji mu je pomogao na kraljevsko prijestolje, on udara velikom silom na Moravsku, ali na sreću bez uspjeha. Pa kad nije mogao sam ništa učiniti, tražio je saveznika. Baš onda nahrupiše s uralskoga podgorja u južnu Rusiju Madžari, ljudi nalik na Hune i Avare. Kao što ovi, tako su i Madžari na malim svojim konjima nasrtali na mirne ljude, te sve pustošili. Njih je Nijemac pozvao, pa se s njima udružio i sprijateljio, da udari na mirne, krštene i pitome Slavene.

Godine 892. nasrnu Madžari u Ugarsku, a odanle udare strašnom silom na Moravsku. Arnulf udari opet sa zapadne strane tolikom vojskom, koliko je mogao samo sakupiti; a druga je njemačka vojska u isto vrijeme zabavila Čehe, te nijesu mogli u pomoć svojim saveznicima. No vješti Svatopluk nadvlada sa svojim hrabrim Slavenima mnoštvo neprijatelja, koji su još poslije dvije godine navaljivali na Svatopluka, ali uzalud.

Godine 894. umrije slavni vojskovođa i slavni moravski kralj Svatopluk.

Svatopluk razdijeli veliku svoju državu među svoja tri sina, ali naredi, da imadu mlađa dva brata priznavati najstarijega brata svojim vrhovnim kraljem. Da im pokaže, kolika im opasnost prijeti od tuđih neprijatelja, ako ne budu složni, pozove ih na samrti preda se, poda im svežanj štapića, da ga prelome. Sva tri brata pokušaše, da slome svezane štapiće, ali ih ne mogoše nikako slomiti. Starac razveže šipke i dade ih jednu po jednu sinovima, da ih slome, što oni lako učiniše. Na to se iskusan starac digne još jedan put i reče: »Dok ćete se ljubiti i potpomagati, ne može vam ništa nikoji neprijatelj; a čim budete nesložni, udarit će na vas neprijatelji, i sa-

vladat će vas jednoga po jednoga, te skučiti pod svoju vlast.« Ta krasna nauka kao da je stvorena upravo za nas Slavene.

Mudri Svatopluk umrije, a njegov mlađi sin Svatopluk digne se na starijega brata svoga Mojmira i ne htjede da ga prizna vrhovnim vladarom. Tako su počeli domaći ratovi, koji nijesu prestali, dok nije Moravska posve propala. Njemački kralj Arnulf stade na novo rovariti. Malo ne u isto vrijeme, kad je umr'o Svatopluk, umrije i njegov saveznik, češki knez Bořivoj, koji ostavi dva sina Spitignjeva i Vratislava. Tu je dvojicu lukavi Arnulf smutio i nagovorio, da prekinu savez s Moravskom i oni u Reznu priznadu dobrovoljno vrhovnu vlast njemačkoga kralja. Sad Madžari opet navale na Moravsku, a pođu i dalje, gdje su pustošili među Nijemcima, svojim prijašnjim saveznicima. Mojmir učini sve, što je mogao, da obrani svoju domovinu od madžarske sile. Napokon se udruži s Arnulfovom nasljednikom Ljudevitom »Djetetom.« Tako udare Slaveni i Nijemci na svoje neprijatelje Madžare. Kod Požuna zametne se strašan boj, a Madžari nadvladaju Nijemce i Slavene god. 907. Sva je prilika, da je u tom boju poginuo i hrabri Mojmir. Tako je prije silna Moravska država radi svoje nesloge i njemačke lakomosti postala madžarskom pokrajinom. Velegrad, odakle je nekoliko desetgodišta Slavenima svijetlilo svjetlo kršćanstva, osta razoren.

Česi su poslije oslobodili Moravsku ispod madžarskoga gospodstva i pridružili je svojoj zemlji.

No Česi dođoše opet pod vrhovnu vlast njemačku. Borili su se u strašnim bojevima proti Madžarima, a mnogo puta i proti Nijemcima. Život Slavena bio je vječna i krvava borba na život i smrt, za vjeru i slobodu proti

tolikim groznim neprijateljima. A dok su god bili ujedinjeni i složni, nije ih mogao nitko slomiti.

Premislovići vladali su u Češkoj šest stotina godina. Muški rod Premislovića izumr'o je s Večeslavom III.

Karlo IV.

Geški kralj Karlo IV. bio je ujedno i njemačkim carem. On je bio kralj, kakovih je malo bilo u svijetu. Oduševljeno ljubio je svoj narod, štovao njegova prava, cijenio znanost i umjetnost, te imao doista plemenito srce. Učinio je sve, što je mogao za sretniju budućnost svoga naroda. Blagostanje češkoga naroda podiglo se za njega kao nikada prije, pa se vrijeme Karlova vladanja s pravom zove zlatnom dobom češke povjesti. Karlo IV. nije se nikoga bojao, ali nije ni tlačio ni zatirao nikoga. Prije njega prijetila je češkomu narodu od Nijemaca velika opasnost. Nijemci su se sve više naseljivali među češke Slavene, a bili su bogati i moćni. Na kraljevskom dvoru vladali su njemački običaji i njemački jezik. Bilo se bojati, da će se ponijemčiti sva češka država. Za Karla IV. je i u tom na bolje okrenulo. On je cijelim srcem osjećao, da je Slaven, pa je vrlo ljubio češki jezik. Dobro je govorio latinski, njemački, francuski i talijanski, ali češki jezik bio mu je nada sve mio. Papinom dozvolom utemelji u Pragu samostan, pozove iz Hrvatske redovnike, koji su ondje službu božju i druge crkvene obrede obavljali u slavenskom jeziku. Na njegovu dvoru govorilo se opet

češki. Karlo odredi, da i ondje, gdje su sami Nijemci gospodarili, češki jezik vrijedi isto toliko, koliko njemački, i da Nijemci biraju u mjesno vijeće i nekoliko Čeha, čemu su dakako Nijemci prkosili.

Koliko je Karlo učinio za češku prosvjetu, svjedoči nam i to, što je utemeljio u Pragu g. 1348. sveučilište, koje bijaše na tolikom glasu, kao i tadanja sveučilišta u Parizu i Bolonji. Domala bilo je u tom sveučilištu nekoliko hiljada đaka iz bližih i daljnjih krajeva. Prag se podigao i raširio kao nijedan za onda grad u Njemačkoj. Karlo je pozvao talijanske i francuske umjetnike, te podigao mnogo prekrasnih crkava i sagradio veliki kameni most na rijeci Vltavi.

Ivan Žižka.

Poslije Karla IV. vladao je u Češkoj njegov sin Većeslav IV. Za njegova vladanja počeo je Ivan Hus u Pragu naučati novu vjeru; radi toga su nastali veći nemiri. Crkveni zbor u Kostnici osudio je Husa, te ga spalio 6. srpnja 1415. na lomači izvan grada. To je raspalilo češki narod. Među Husovim privrženicima i katolicima nastali su sad krvavi bojevi. Narod je protjerao sve svećenike, koji ne htjedoše dijeliti pričesti u podobi kruha i vina, a zamijenio ih takovima, koji su to činili po njegovoj volji. U nekim krajevima odcijepili su se Česi posve od katoličke crkve. Oni su odbacili sve crkvene obrede i sakramente, a pridržali su samo krst i pričest. Tako je nastao raskol među istim Husovim sljedbenicima.

U Pragu dobiše Husovci tri crkve, dok po selima nije narod polazio crkve, nego se skupljao pod vedrim nebom, gdje je slušao službu božju, molio se Bogu i primao pričest od husovskih svećenika u podobi kruha i vina. Mjesta, gdje su se sakupljali, nazivali bi imenima iz svetoga pisma, n. pr. Horeb, Tabor. Na tako zvanom Taboru sakupi se jednoga dana preko četrdeset hiljada ljudi. Bilo ih je čak iz Moravske. Ivan Žižka vježbao ih je u oružju.

Žižka se rodio god. 1354. u Trocnovi. Roditelji njegovi bijahu plemići niže vrste. Posjed, što mu ga je ostavio otac, bio je malen. Zato Ivan za rana ostavi svoju kuću i ode u vojnike. Služio je mnogo godina kao najamnik u Poljskoj, gdje je u ratu izgubio jedno oko. Vrativši se u Češku upozna se sa češkim kraljem Većeslavom, koji je rado s njim drugovao. Kažu, da je Žižka poslije Husove smrti bio uvijek vrlo zamišljen i žalostan. Većeslav ga jednom upita, šta mu je, a on odgovori: »Kako da budem veseo, gdje tuđinci naše muževe pale na lomači.« Na to mu kralj odvrati: »Pomozi si, ako možeš!« To ga ohrabri, pa se postavi na čelo ustaške vojske. Žižka bijaše plemenit čovjek. Svoga mišljenja nije nikomu narivavao, nego je tražio, da smije svatko ispovijedati svoju vjeru. Prva mu je briga bila, da Česi sačuvaju svoju državnu samosvojnost: dakle sloboda češkoga naroda. Zato je toliko puta pomirio domaće protivnike i ujedinio ih proti tuđim neprijateljima. Nikad nije težio za bogatstvom, ni za vladarskom vlasti, ni za čašću, nego je želio, da ne bude razlike među stališima. Ostao je do smrti siromašan. Žižka se broji među najveće vojskovođe svih vremena. On prvi vidje, da sredovječno vojevanje više ne valja, otkako su izumljene puške. Znao je, da vješti pješaci vrijede najviše. Sam je imao mnogo iskustva, a osim toga je marljivo čitao vojničke knjige,

naročito latinske spise slavnoga Cezara, najodličnijega rimskoga vojskovođe. Da oduševi svoje vojnike, govorio i razlagao je više puta, zašto se bore i što namjerava neprijatelj. Izumi mnogo novog i strašnoga oružja. Što je znao, to je kazao i svojim drugovima, pa tako odgoji mnogo dobrih vojnika i zapovjednika. Vojnici su ga ljubili i zvali: otac Žižka, pa su ga slušali i u njega se uzdali. Priznavahu ga vrhovnim vojvodom još i onda, kad je oslijepio i na drugo oko, a ravnahu se po njegovim savjetima. Umr'o je godine 1424. kao starac od sedamdeset godina, a nije ostavio nikakva imetka, ta on bijaše otac svoj vojsci, a vjeran i krasan sin češkoga naroda. On je dokazao, da i među Slavenima ima najslavnijih vojskovođa.

U Češkoj osjetile su se zle posljedice narodnoga i crkvenoga razdora, koji je trajao mnogo godina. Znanosti, koje su se nekad upravo u Češkoj lijepo razvijale, stadoše propadati. Obrt i trgovina nije se mogla razvijati. Tako je Češka u svemu nazadovala.

Na državnom saboru prepirala su se velika i mala gospoda o tom, tko ima više pravica, a kad su se nekako nagodili, bili su u tom složni, da uskrate gradovima stara njihova prava i da ograniče kraljevu vlast. Plemstvo je gospodarilo na svoj način, i tlačilo građanina i seljaka. Tako je nastala mržnja i borba između naroda i plemstva.

U to nastanu nove vjerske borbe, koje se raspiriše iz Njemačke. Martin Luter odcijepi se od katoličke crkve, i stade učiti svoju vjeru, koja brzo nađe u Češkoj svojih sljedbenika. Mnogo Husovaca primi Luterovu vjeru, i eto opet razdora među njima i starim njihovim drugovima, koji ostaše vjerni Husovu nauku.

Sad nastaje tridesetgodišnji rat (1618.—1648.), koji je bijesnio najviše u Češkoj. I od svih zemalja, u kojima

se vodio taj rat, pretrpjela je najviše Češka. Prije rata imala je Češka 3 milijuna žitelja, a na koncu rata samo 800.000. Ostali su svi većim dijelom poginuli. Zemlja je bila sva tako opustošena, poharana, popaljena i uništena, da je trebalo više godina, dok se pripravila, da se mogla obrađivati. Koliko je trebalo samo truda i rada, dok su se ljudski stanovi iznova posagradili. Taj je rat uništio Čehe.

Ali vanredno žilavi, marljivi i daroviti Česi nijesu propali. Česi su uskrsnuli na nov, ljepši i slavniji život. Danas ima Češka preko šest milijuna stanovnika, te pripada među najnapučenije zemlje u Evropi. Češka je industrija danas prva u Austro-Ugarskoj, a jedna od prvih u Evropi. Češki slador, češko staklo i češko platno i mnogi drugi proizvodi danas gospođuje u našoj monarkiji, a dopiru čak i u Ameriku. Češka književnost može se sporediti s književnošću velikih prosvjetnih naroda. Česi imadu danas preko 600 novina i časopisa, pa od svih Slavena čitaju Česi najviše. Oni imadu gotovo samosvojnu kulturu. Oni ljube čistim i velikim žarom svoje češko ime, svoj jezik, svoju narodnost. U borbi za svoje narodne svetinje vanredno su ustrajni i dosljedni. Prošlost ih je naučila, da je njihova slavna sadašnjost i slavnija budućnost u njihovoj slozi, jedinstvu i ljubavi svih Slavena.

Poljaci.

Poljaci su po svojoj mnogobrojnosti iza Rusa najznatnije slavensko pleme. Po svojoj prosvjeti i slavnoj prošlosti pripadaju oni među znatnije narode evropske, a u šesnaestom i sedamnaestom vijeku značila je poljska država mnogo u Evropi. Na Poljake oborile su se u drugoj polovici osamnaestoga vijeka velike bijede i nesreće: razbila im se država. I to nije umanjilo njihove znamenitosti među Slavenima.

Poljaci stanuju u porječju rijeke Odre i Visle, pa kao što ostali Slaveni, tako su se i Poljaci razlučivali na mnoga malena plemena i rodove bez svakoga državnoga jedinstva i bez zajedničkoga narodnoga imena. Tako rascijepani trpjeli su mnogo od napadaja drugih naroda, a naročito od Nijemaca. Videći da ovako rascijepani ne mogu odolijevati tuđim neprijateljima, ujediniše se. Na čelo toga jedinstva postavi se po svoj prilici pleme Lehà, a narod se zvao »poljski«, jer je pleme Poljaka, koji življahu uz rijeku Vartu, bilo najveće.

Sve do desetoga vijeka nema za poljsku povjest pisanih spomenika, no u narodu sačuvale su se mnoge priče iz one dobe.

Od Leha do Mječislava.

Priča se, da je prvu poljsku državu utemeljio hrabri Leh. On posiječe veliku šumu, sagradi grad i u nj se naseli sa svojim ljudima. Budući da je bilo u onoj šumi mnogo gnijezda bijelih orlova, dadoše novomu gradu ime Gnjezno, a bijeli orao posta grbom Lehove ili poljske države. Poljaci sakupe se u Gnjeznu i izaberu Kraka svojim knezom. To je bio vrlo pošten i pravedan čovjek. Krak utemelji grad Krakov, koji doskora posta najznatnijim gradom u Poljskoj. Po njegovoj smrti sakupi se mnogo naroda i svaki je svojim rukama nosio zemlju na njegov grob. Domala naraste cijelo brdo na grobu obljubljenoga kneza, da mu čuva spomen.

Kraka naslijedi njegova kći Vanda. Ona bijaše isto tako kreposna kao njezin otac. No kratko vrijeme radovao se poljski narod svojoj mudroj kneginji. Njemački knez htio je lijepu Vandu za ženu, ali ga je ona odbila. Nijemac joj se zagrozi vojskom. Hrabra se Vanda ne uplaši. I ona sakupi vojsku i utjera Nijemca u red. Premda je mlada kneginja slavno pobijedila, nije htjela da ostane na vladarskom prijestolju, nego skoči u rijeku Vislu, da ne bi poljski narod radi krasnih njezinih očiju prolijevao krvi bez potrebe. Narod je vrlo žalio svoju plemenitu kneginju, pa joj je u spomen nanio na grobu humak zemlje, kao prije njezinu ocu.

Poslije Vandine smrti knezovao je dugo rod Popijelovaca. Zadnji Popijel uze za ženu nevrjednu Njemicu, koja ga je zavodila na zao put i imala ga posve u svojoj vlasti. Na njegovu se dvoru dan na dan samo častilo, živjelo se raskalašeno i lakoumno, a ubogi je narod tištjela nerodica, glad, druga potreba i nevolja. Popijelovi stričevi bijahu pošteni ljudi. Oni nagovarahu kneza, da ne sluša svoje nevaljane žene i da se popravi. Ohola se Njemica poboja da je ne bi istjerali iz zemlje, pa odluči da se osveti mudrim i čestitim savjetnicima. Nagovori svoga kukavnoga supruga, da legne u postelju, a njegovim stričevima poruči, da je knez na smrt bolestan. Stričevi dođu na dvor, a himbena ih Njemica prijazno dočeka, počasti ih i sve otruje. Velika kazna božja stigne tu Njemicu, kneza i njegovu djecu, te im se zatrla koljeno.

Poljaci se sakupe, da izaberu sebi novoga kneza. Napokon nađu Piasta. To je bio priprost seoski kolar, ali dobar gospodar, pošten, darežljiv i gostoljubiv čovjek. Priča se, da se nekom prilikom u Krušvici sakupilo mnogo ljudi i ponestalo im hrane. Piast otvori svoju kuću, zakolje nekoliko krmaka i ovaca, pa nahrani i napoji sve ljude. Piast je svakoga, tko je došao u Krušvicu, lijepo počastio. I nigdje nije bilo toliko božjega blagoslova, koliko u njegovoj kući. Piast bijaše uzor slavenske darežljivosti i gostoljubivosti. Piastov rod vladao je u Poljskoj punih pet stotina godina.

Mječislav.

Prvi povjesni vladar poljski bio je Mječislav. Vladao je od g. 962. do 992. Borio se proti Nijemcima, ali se nije mogao nikako iskopati ispod njihove vrhovne

vlasti. Oženio se s Dobravkom, kćerju češkoga kneza Boleslava I., i dade se pokrstiti. Ako i nije mogao, da izvojšti samostalnost svojoj državi i okupiti poljska plemena u jednu državu, ali zaslužuje svaku čast, jer je nastojao, da i njegov narod primi vjeru Hristovu. I u tom je poslu lijepo uspio. Poljaci su brzo dobili biskupiju u svojoj zemlji. Prvi poljski biskup bio je Jordan, valjda Nijemac. Stolica mu je bila u Poznanju. Slavenskomu jeziku nema u poljskoj crkvi na žalost ni traga.

Mječislav je knezovao samo nad Velikom Poljskom. Po Maloj Poljskoj knezovali su manji knezovi, koji su bili prema Mječislavu posve samostalni. Pod imenom Velika Poljska misle se one poljske zemlje, koje danas pripadaju pod rusku i prusku krunu, a Mala Poljska je Galicija.

Boleslav.

Mječislav ostavi nekoliko sinova. Najsposobniji među njima bio je Boleslav. On je svojoj braći oteo svaku vlast i nije im dao, da se miješaju u državne poslove. Tako je umni i hrabri Boleslav ujedinió, ojačao i stvorio veliku i silnu poljsku državu. To je velika sreća za Poljsku, a najveća slava Boleslavova. Za njegova vladanja osnuje se u Gnjeznu arcibiskupska stolica. Boleslav vladao je neko vrijeme i sa Češkom. Da mu je sreća poslužila, bio bi on gospodar ne samo svih poljskih, nego i svih južnoruskih i čeških zemalja. Velika i teška je bila njegova osnova, ali je nije mogao ostvariti uz sav svoj um i hrabrost.

Posljednjih svojih godina nastojao je Boleslav Hrabri, da učvrsti svoju državu iz nutra dobrim zakonima i uredbama. U tu svrhu utemelji mnogo samostana i škola. To je bilo Poljacima najnužnije. Nekoliko mjeseci prije svoje smrti god. 1025. okruni se Boleslav kraljevskom krunom.

Boleslav Hrabri nastojao je, da stvori veliku slavensku državu, koja bi svojom velikom silom odbijala nje-mačku pohlepu i ponjemčivanje. Već su onda težili Njemci na slavenski istok, kao što teže i danas. Ako Boleslav i nije okupio, kako je želio, Čehe, polapske Slavene, Poljake i Ruse u jednu državu, ali je bar ujedinio i ojačao svoj narod. Kolike li sreće za nas Slavene, da je uspio u svemu!

Poljski je narod vrlo ljubio svoga kralja Boleslava Hrabroga, što najbolje dokazuje, da je bio čestit i kao vladar i kao čovjek. Ali je i kralj ljubio svoj narod kao otac. Vladao je od god. 992. do 1025. Narod ga je oplakivao i svojim suzama blagoslovio njegovu uspomenu.

Mječislav II.

Boleslava Hrabroga naslijedio je sin mu Mječislav II. (1025. do 1034.), kojega prozvaše poslije Gnjusnim. On nije bio ni malo nalik na svoga slavnoga oca. Bio je lijen i nemaran vladar. Činio je samo ono, što se prohtjelo njegovoj ženi, Njemici Riksi. Gdje nije glave, nije ni uzglavlja, pa tako je bilo u ono vrijeme i u Poljskoj.

Zavidni susjedi dignu se na Poljsku, pa otkidahu od nje komad po komad. Madžari oteše joj sjevernu Ugarsku, češki knez Břetislav I. zaposjedne Moravsku, a njemački car Konrad osvoji Lužicu i prisili Mječislava, da se odreče kraljevskoga naslova i da prizna njemačkoga cara svojim vrhovnim gospodarom (1032.).

Po njegovoj smrti naslijedio ga je sin Kazimir. Budući da je bio premlad, vladala je mjesto njega mati mu Riksa. Riksa je sve znamenite službe podijelila samim Nijemcima i postupala je samovoljno. To je Poljake toliko raspalilo, da su najzad i nju i njezina sina, i sve njezine njemačke savjetnike i službenike protjerali iz zemlje. Budući da je Poljska ostala bez svakoga vladara, nastao je u njoj nered i zlo svakojako.

Kazimir Veliki.

Kazimir Veliki (1333. do 1370.) vladao je mudro, a Poljska bijaše za njegova vladanja bogata i sretna. Najveća mu je briga bila, da podigne opće narodno blagostanje. On je bio pravi otac svomu narodu, koji ga prozva velikim. Najprije uredi sudove i ustanovi, da u svoj Poljskoj vrijedi ista pravica. Dade pobilježiti sve zakone i urediti ih u knjigu, koja se zove »Kazimirov zakonik« (1347.). Gradio je po svoj zemlji gradove, znamenita je mjesta utvrdio jakim zidinama, i podigao je mnogo lijepih zgrada, koje još i danas svjedoče o njegovoj slavi.

Kazimir je osobito ljubio seljake. Češće je s njima

razgovarao i pitao ih, jesu li im spahije dobri ili zli, a tko je bio kriv, kaznio ga je oštro. Budući da se mnogo starao za kmetove, zvali su ga kmetskim kraljem. Kazimir je branio i Židove. U Francuskoj i Njemačkoj progonili su Židove, a Kazimir im je dopustio, da se nasele u Poljskoj i da smiju trgovati. Kazimir je dobro mislio, ali po vremenu su se Židovi u Poljskoj, a naročito u Galiciji toliko umnožili, da su malo ne posve istisnuli domaće građanstvo, pa su svu trgovinu pohvatali u svoje ruke. Tako je nestalo slobodnoga građanskoga stališa. Poljski spahije tlačili su seljaka više, nego igdje u Evropi, jer je seljaku nestalo saveznika i to slobodnoga građanskoga stališa, koji su bili zamijenili Židovi.

Kazimir utemelji u Krakovu prvo poljsko sveučilište (1364.). S njim izumrije rod Piastovaca, koji su vladali Poljskom preko pet stotina godina. Kazimira je naslijedio ugarski kralj Ljudevit.

Propast Poljske.

Država je poljska znatno oslabila nesretnim ratovima sa Švedima i Rusima. Kralj nije imao skoro nikakve vlasti, nego su u svjema državnim poslovima odlučivali moćni plemići. Od domaćega plemstva znamenit je kralj Ivan Sobijeski. (1675.—1696.) Proslavio se u ratu s Turcima, koje je slavno pobijedio pod lavovskim zidinama. Kad su Turci opsijedali Beč (1683.), pođe u pomoć

caru Leopoldu I. i tu se proslavio. Po njegovoj smrti dođe na poljsko prijestolje Augusto II., saski izbornik (1697.—1733.) Ovaj je ljubio sjaj, raskoš, rasipnost i putenost. On nije ništa učinio za boljak i sreću Poljske, a tako ni njegov nasljednik Augusto III. (1733.—1763.). Obojica odnemariše tako državu, da se sve više približavala svojoj propasti.

Vjerska mržnja zapali građanski rat, u kom su Rusi zauzeli malo ne svu Poljsku. A i drugima se prohtjelo poljske zemlje. Tako dođe do prve diobe Poljske. Čovjeka boli duša, kad vidi, kako se cijepala i propadala slavna poljska država. Kod te diobe (1772.) dobije Rusija istočni dio Litve do Dvine i Dnjepra, a Austrija i Pruska dobiše također svoje dijelove. Tri puta se dijelila poljska država. Među Poljacima nije bilo na žalost prave sloge. Plemstvo je imalo svoje povlastice, koje su bile po državu veoma pogubne, a hotjelo ih je silom zadržati. To nesretno plemstvo potuži se kod ruskoga dvora proti rođenoj braći, proti svojim zemljacima. Ruska pošalje vojsku na Poljake, da se uvede prijašnje stanje. Poljski se narod pod svojim slavnim junakom Tadijom Kosciuszkom junčki borio, nu uzalud. Pruska pritisne Poljake s druge strane, pa se složi s Ruskom. I tako se Poljska podijelila kao kakav plijen po drugi put.

Jadni, ogorčeni i očajni Poljaci dignu se listom na noge, da se otresu tuđega gospodstva i da oslobode svoju domovinu, koju oni toliko ljube. Rusku posadu u Varšavi koje sasijeku, koje pak pohvataju, a junaka Kosciuszka izaberu svojim vođom. Napokon su došle nove vojske i Poljaci izgubiše boj, a Poljska se podijelila po treći put. Ruska dobi veći istočni dio, a zapadni dio podijele sebi Austrija i Pruska. Tako je najzad god. 1795. na veliku žalost našu nestalo slavne poljske države.

Ustanci god. 1860. i 1863. nijesu popravili žalosne sudbine braće Poljaka. No rodoljublje Poljaka nije utrulo. Ono plamti najčistijim žarom. Poljske kćeri i poljski sinovi uzorni su rodoljubi. Oni dižu narodnu prosvjetu, a na književnom i umjetničkom polju stoje uz prve i naj-sretnije narode. Da bi im bilo sve sretno!

Rusi.

Na velikim ravnicama današnje Rusije življahu već od drevnih vremena različna slavenska plemena. Slavena bilo je u tim krajevima najviše, ali među nje naseliše se i drugi narodi. Da su Slaveni bili ujedinjeni u jednu veliku državu, lako bi se bili opirali tuđincima, koji su se među nje doseljivali i tako ih slabili. Među tim tuđincima jesu najznamenitiji Kozari, koji su od sedmoga vijeka stanovali u jugoistočnim krajevima. Uz Crno more naseliše se u desetom stoljeću Pečenezi. Po sjevernim krajevima od Baltičkoga mora do gore Urala življahu od davnine različna čudska ili finska plemena. Na zapadu međašili su ruski Slaveni s Litavcima.

Raskomadani ruski Slaveni ujedinili bi se u veće države samo onda, kad ih je na to prisilila najveća sila. Po svom broju i snazi mogli su biti vazda slobodni, svoji u svojoj kući, a onako rascijepkani i nesložni morali su često puta sagnuti svoju šiju u tuđi jaram. U devetom vijeku plaćahu Slaveni uz Dnjepar Kozarima danak, dok su se Slaveni u sjevernim krajevima pokorili hrabrim Normanima, koji dođoše iz Skandinavije.

Normani su haraćili po zapadnoj Evropi, a zalazili su i Rusiju, koja im je bila mnogo bliže. Nesložni Slaveni nijesu im se opirali tolikom silom, kao n. pr. Fran-

cuzi i Englezi. Na plodnoj slavenskoj zemlji našlo se bogata plijena, a moglo se i dobro trgovati krznom i jantárom. Sve je to Normane mamilo u slavenske zemlje. Velike su rijeke bile zgodne za trgovinu, pa zato je i bila trgovina već od starih vremena ondje vrlo živahna, što nam svjedoče gradovi Novgorod, Kijev, Smolensk i drugi. Normani su na malim svojim lađama plovili i prošli svu Rusiju, pa dođoše ča i do Carigrada. U devetom stoljeću bili su već tako jaki, da su im slavenska i finska plemena u sjevernoj Rusiji plaćala danak. Kad je tim potlačenim plemenima dogustilo, digoše se na tuđince i protjeraše ih iz svoje zemlje. No na žalost stadoše se među sobom Slaveni prepirati, i nije bilo više pravoga mira. Na to pošalju nekoliko svojih ljudi u Skandinavsku, da zamole Ruse za pomoć. Rusi bijahu znamenito varjaško pleme. Slavenski poslanici rekoše ruskim knezovima ovako od prilike: »Naža je zemlja velika i obiluje svakojakim plodovima, ali u njoj nema reda. Podite s nama, budite naši knezovi, naši vladari.« Na to krenu tri ruska brata na put i povedu sa sobom mnogo svojih ljudi. Najstariji Rurik naselio se sa svojim ljudima u Novgorodu (862.), njegov mladi brat Sineus uz Bijelo jezero, a najmlađi Truvor u Izborsku. Sve slavenske zemlje, što bijahu u njihovoj vlasti, prozvaše po sebi ruskom zemljom.

Prvi ruski knezovi.

Nakon dvije godine umriješe mlada dva brata, a Rurik (862.—879.) ujediní sva tri dijela zemlje pod svoju vlast i tako utemelji rusku državu, koju su njegovi potomci proširivali sve više i više, te njom vladali do go-

6.9 2
7

dine 1598. Rurik je priznao ruskomu jeziku prvu vrijednost. Prije svoje smrti imenova bližnjega svoga rodaka Olega svojim nasljednikom i odgojiteljem svomu sinu Igoru.

Oleg (879.—912) bijaše bistrouman i hrabar knez. Svoju državu stao je širiti prema jugu i istoku. Svojoj državi pripoji Kijev i sve slavenske rodove uz doljni Dnjepar. Bizantinsko carstvo nije se moglo opirati njegovoj sili, pa je dozvolilo, da smiju ruski trgovci u njem trgovati. O Olegovoj smrti priča narod čudnu priču. Oleg je imao konja, koga je vanredno ljubio. Netko, priča se, proreče knezu, da će isti konj biti njegova smrt. Kad je konj poginuo, zapovjedi knez, da mu donesu njegove kosti. Tad knez stane nogom na konjsku lubanju i reče: »Gatalac je lagao.« Ali zmija, koja je bila slučajno u lubanji, ujede kneza tako ljuto, da je doskora umr'o.

Igor (912.—945.) se borio češće proti divljim Pečenezima, doji dodoše ispod Urala na brzim konjima i koji su grozno pustošili po južnoj Rusiji sve do Kijeva. Miroljubivi Slaveni mnogo su trpjeli od tih napasnika. Budući da su Pečenezi vrebali na trgovačke lađe i robili ih, to je ruska trgovina s bizantinskim carstvom malo ne posve prestala.

Igorova žena Olga (945.—957.) pokrstila se u Carigradu. U desetom vijeku bilo je već u Kijevu kršćanâ. Za vladanja kneza Igora sagrađena je u Kijevu kršćanska crkva sv. Ilije.

Vladimir I. Svjetoslavić (972.—1015.) primi kršćansku vjeru. On poruši u Kijevú žrtvenike i kipove starih slavenskih bogova. Postupao je zaista silovito i surovo. Peruna, koga su prije toliko slavili, privezaše konju za rep, tukoše ga maljem, vukli ga cestom po prašini, a najzad ga baciše u rijeku Dnjepar. Tako su

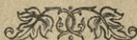
radila gospoda. Priprosti narod gorko je plakao. Rado bi bio iz vode izvukao poništena boga, ali nije mogao od jakih straža. Tad su svećenici učili po gradu kršćansku vjeru; ali većina stanovnika nije se mogla odreći svojih starih bogova, koje je toliko ljubila. Na to Vladimir zapovjedi, da se svi stanovnici Kijeva sakupe na obali Dnjepra, a jao si ga onomu, koji ne bi došao. Domala je ondje vrvila velika množina svijeta. Muško i žensko, sve je moralo ići do pasa u vodu, a roditelji držali su u naručju svoju nejaku djecu. Na obali stajahu svećenici moleći stanovite molitve, te pokrstiše sav sakupljeni narod. Iz Kijeva širili su svećenici dalje kršćansku vjeru. U Novgorodu opirali su se stanovnici kršćanskoj vjeri; ali vojska ih natjera u rijeku, kao Kijevčane. Tako primiše Rusi pravoslavnu vjeru. Već prvi svećenici donijeli su u Rusiju sveto pismo i druge slavenske knjige, što su ih napisali sveti Ćiril i Metodije. Tako su Rusi s tim knjigama primili i ćirilovsko pismo, kojim pišu i danas.

Vladimir je utemeljio mnogo tvrdih gradova, sagradio mnogo kršćanskih crkvi i osnovao škole, gdje su se ruski mladići odgajali za svećenike. Siromasima je dijelio milostinju, a bolesnicima slao je dobre hrane. Kršćanska pravoslavna crkva uvrstila ga je po njegovoj smrti među svece.

Zlo je uradio Vladimir, što je svoju kneževinu razdijelio među svoje sinove, te tako oslabio državnu moć, pa budući da braća nijesu bila složna, zametnuli su se domaći ratovi.

U to su navalili Mongoli strašnom silom i na Rusiju. Rusi su se borili kao lavovi, a često su suzbili i nadjačali mnogobrojne i divlje Mongole. Nebrojeno Rusa palo je u tim strašnim bojovima, kakvih do onda u Rusiji nije bilo. Mongoli popališe sela i gradove, porobiše i

opustošiše Rusiju. I hrabra Rusija dođe pod mongolski jaram. Kad je među Mongolima nastao razdor, Rusi su se sad za kneza Ivana III. Vasiljevića oslobodili mongolskoga jarma.

Petar Veliki.

Rusija stade lijepo napredovati za svojih vladara iz Romanove kuće, ali najviše se podigla za Petra Velikoga (1689.—1725.). Petar Veliki bijaše duhovit, odlučan i krjepak čovjek. On je preporoditelj ruske države, pa je udario temelj današnjoj veličini i slavi njezinoj. Petar Veliki je pokazao svojim krasnim primjerom, kako je vladar dužan u korist općega blagostanja služiti državi i narodu. On je pokazao, koliko treba vladaru da uči i radi, da dostojno upravlja državom. Taj je vladar vanredno cijenio radine, sposobne i poštene ljude. Nastojao je, da podigne što više ugled radinosti u Rusiji, i da uvjeri svoje ljude, kako besposlica i lijenost služe na sramotu i porugu. Borio se protiv staroga mišljenja, da je rad nedostojan plemstva. Ljude je cijenio po njihovu ličnom dostojanstvu, po njihovoj trudoljubivosti, spretnosti i znanju, a ne po krvi. Tako je on razvijao u Rusiji svijest o čovječjem ponosu i dostojanstvu.

Da Petra omrazi Rusima, dade ga njegova slavohlepna sestra Sofija odgojiti po tuđincu Švicaru Lefortu a to je bila baš sreća. Drugujući s Lefortom zadahne se naprednim duhom i zapadnom prosvjetom. Sestra mu Sofija, koja je onda vladala u Rusiji, pobuni strijelce proti Petru, ali tu bunu uguše za vremena Petrovi privrženici. Na to uze Petar sam vladati, a sestru svoju dade atvoriti u samostan.

Prva briga bila je sad Petru, da posve preustroji Rusiju. U ratu s Turcima osvoji grad Azov, pa tako proširi južnu među svoje države do mora. Za tim ode na put, da vidi prosvjetljene zemlje na zapadu i da se upozna s njihovim naprednim uredbama. Sa svojom pratnjom, kojoj je na čelu bio učitelj mu Švicar Lefort, ode najprije u Njemačku, a onda u Holandiju. Tu stupi u Zaardamu blizu Amsterdama u službu nekoga tesara, da valjano prouči, kako se grade brodovi. Tu je sam radio i tesao bradvom kao običan tesar. Za tim se uputi u Englesku. Gledajući ponosnu mornaricu englesku usklikne sav uznesen: »Da nijesam car ruski, ne bih ništa drugo volio biti, nego admiral engleski!«

Iz Engleske vrati se preko Njemačke i Beča u Moskvu, jer su se bili opet pobunili strijelci protiv njegovih novotarijama. Tu buna uguši on za kratko vrijeme. Za tim je dokinuo četvrt strijelaca i ustrojio novu vojsku. Sad stade podizati škole i pozivati obrazovane i učene tuđince u Rusiju, da šire prosvjetu u njegovu carstvu. On je slao i ruske mladiće u inozemstvo, da uče i da poslije šire kod kuće prosvjetu. Osobito se starao oko pomorske trgovine. U tu svrhu stade širiti svoju državu prema istočnomu moru, pa je položio temelj novomu gradu, koji se po njem prozvao Petrograd (1703.).

Petar Veliki primio je naslov »cara svih Rusa«. Napokon pođe još jedanput u zapadnu Evropu. U to se podigla protiv njemu staroruska stranka, a na čelu joj Petrov rođeni sin Aleksije. Kad se otkrila urota, uteče Aleksije u inozemstvo. Otac ga prinudi na povratak i dade ga osuditi na smrt, ali je nesretnomu sinu u smrtnoj stisci pala kap i on je umr'o naravnom smrću.

Slavna i velika Rusija utjecala je odsele sve više na evropske prilike, i od Petra Velikoga rasla je njezina moć

sve više više. Rusija se broji danas među prve države u svijetu. U njoj se digla visoko znanost, umjetnost, trgovina i obrt te ona danas zadivljuje svijet svojim napretkom, svojim bogatstvom i svojom snagom.

Rusija je rodila najvećega učitelja i apostola morala, Lava Tolstoja. Sadanji ruski car Nikola II. jest apostol mira. On sazivlje sastanak, da se države razoružaju i da se s narodâ skine najstrašniji teret, pa da mir između narodâ ne bude djelo straha, nego djelo sporazumka i ljubavi, djelo, koje počiva na pravu i pravici. »Tereti, koji neprestano rastu«, veli car Nikola II., »potkapaju upravo opće dobro, kao i umnu i tjelesnu snagu naroda. Radnja i kapital pretežnim su dijelom oteni svojoj narodnoj odredbi, te se na neproduktivni način troše. Stotine milijuna upotrebljavaju se za nabavu strahovitih razornih sprava, koje se danas smatraju kao vrhunac znanosti, a sutra radi novih izuma gube svoju vrijednost. Narodna kultura, gospodarstveni napredak i stvaranje blagostanja malakše i zapinje u svom razvoju... Učiniti kraj tim neprestanim naoružavanjima, pronaći sredstva, da se uklone one pogibli, koje reći bi da prijete cijelomu svijetu, jest najviša dužnost, koja se nameće danas svjema državama.«

Zaista je Slavenima najveća dika, što se među njima rodio apostol mira. Ta slavenska misao najveća je, kojom se završuje devetnaesti vijek. Slavenima pripada budućnost. Blagoslovi ih Bože!

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJŽNICA

00000523419

Badaste

